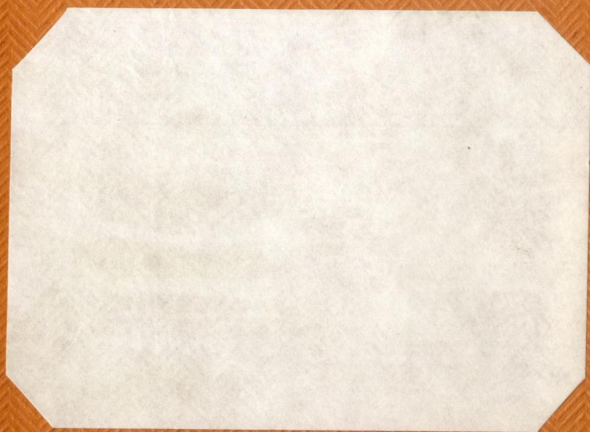

ІВ. ФРАНКО

УЧИТЕЛЬ

107

кооперативне "Рух" видавництво

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО РУХ

ПРАВЛІННЯ Й ГУРТОВА КОМОРА
Харків, вул. 1-го Травня, 10/11. Телефон 29-84.

Гн. ХОТКЕВИЧ

ТВОРИ

З портретом автора

ЦІНА
Крб. Коп.

Том I. Автобіографія. Авірон. Повість. Сердечна опіка. Оповідання. Страшний суд. Дума про похід князя Оболенського. Тихше читайте цю річ. Бувають хвилини. Три воління. Галицькі етюд: Першому революціонерові. Борець. Голодовка. У свободній країні. Так мусило бути. Перед дверима. Діялог з Платонової республіки. Жертва патріотизму. Похорон емігранта. Страшна ніч. Про що думав октябрист — —

Том II. Життєві аналогії: Перша. Друга. Третя. Четверта. П'ята. Шоста. Сьома. Восьма — —

Том III. Поезія в прозі: Вічні чуття. Біла. Похорон. Дівчині-українці. Що бачила скеля. Aria passionata — —

Том IV. Оповідання.

Том V. Гуцульські оповідання: Гірські акварелі. Гуцульські образки. Опришківські легенди — —

06

ІВ. ФРАНКО

УЧИТЕЛЬ

КОМЕДІЯ В ТРЬОХ ДІЯХ

За постановою Вищого Репертуарного
Комітету НКО УСРР від 29/II 1924 р.
під № 607 п'єсу до вистав дозволено

36001 / 48

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ

Львівська Філія
Бібліотеки УРСР

446 ср

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31 812

1924

4-923

I

Q

ОСОБИ:

Омелян Ткач, учитель, літ 35, високий, худий, покашлює, з чорною бородою та окулярами.

Юлія, його сестра, панночка літ 20.

Іван Хоростіль, учитель, здоровий, сильний парубок, літ 28.

Микита Сойка, війт, бойко літ 50, з короткими стриженими вусами, довгим волоссям, що спадає на плечі, в свитці повище колін, з шкіряною торбою через плечі й невідступною люлькою в зубах, котру курить і все спльовує.

Вольф Зільберглярнц, високий, статний, літ 40, орендар, підприємець і лихвар.

Ілько Товкач,

Семко Загонистий, } бойки, господарі.

Марина Пасічна, вдова, господиня.

Соцький

Жандарм.

Селяни, жінки, парубки, діти.

Діється в глухім гірськім селі в недавніх часах.

Між другою і третьою дією минають три роки.

ДІЯ ПЕРША

Подвір'я перед школою. В глибині сцени школа під гонтами, з ганком. Насеред сцени стовп із дзвінком угорі. Направо огородець, засаджений яриною. Бокові куліси показують вид на гори, зарослі лісами, і на частину села над берегом річки

Я В А І.

Юлія й Омелян

Юлія; голова легко покрита хусточкою, в домовім чистенькім убранні, порається в городці, копаючи картоплю, а опісля рвучи квасолу.

Омелян стоїть під стовпом і довго дзвонить у дзвінок.

Омелян перестає дзвонити й кашляє. У, та й втомився! Добре то кажуть: погане те село де піп дзвонить. Таке й моє.

Юлія з городця. Але, як ти, Мілечку, міг так спуститися на цього війта¹? Я тобі зараз казала, що він тільки на словах такий щедрий. Бачиш навіть нікого не прислав, щоби школу замести та дров нарубати.

Омелян. Ну, та що ж я мав зробити? Адже ж за ковнір його не візьму та не присилую, щоби прислав.

Юлія. Але ж бо тобі належиться прислуга.

Омелян. Та що з того? Належиться, то певно, та їм, бачиш, не пильно діється.

¹ Війт — так називається в Галичині сільський старшина.

Юлія. Але ж цього так не можна пускати. Ти до староства¹ вдайся. Адже ж вони нас так у зимі голодом заморять і заморозять.

Омельян. Та ти, Юлечко, не гарячися. Якось то буде.

Юлія. Я тебе, Мільку, не розумію. І де в тебе той спокій, ота холодність береться! Восьмий раз оце тебе перенесли, як клубком з місця на місце кидають, а ти все нічого. Все своє „якось то буде“, та й „якось то буде“!

Омельян. Що ж робити, сестричко? Вже коли чоловік на таке пішов, то треба терпіти. А як би я почав собі все до серця брати, то давно б одурів.

Юлія. А я не можу! Як бачу кривду та неправду, то, здається, зі шкіри вискочила б. Все нутро в мені перевертається.

Омельян сміється. Ну, то треба тобі відси чим скоріше втікати, небого! Вже я бачу, що тут нам такий горіх на зуби дали, що треба добрих вилиць, щоб його розкусити. Дивись скільки дзвоню та й дзвоню, і щоб тобі одна дитина до школи прийшла. Треба ще раз спробувати. Дзвонить.

Юлія. Та покинь! І що тобі за неволя? Не йдуть діти, то як собі хочуть. Маєш список і всіх подай на кару — от тобі й усе.

Омельян. Ні, Юлечко, це не буде добре. Подавай на кару! Хіба це вчительське діло? Хіба я на те вчився й на те сюди прийшов? Я прийшов сюди вчити, просвіщати людей, а не збірщиком податків бути.

Юлія. Омельку, Омельку! Невже ти й досі, по восьмих переносинах, не вилічився зі свого ідеалізму? Просвіщати людей! Це дуже добре, але як

¹ Староство — повітова управа.

вони сами того не хочуть? І вийт тобі виразно ка-
зав зараз по нашій приїзді, що: „Ви нас, пане,
до школи не гніть“.

Омелян. Е, п'яний був! Плів щось таке, що
й купи не держалося.

Юлія. А проте його правда. Адже ж сам бачиш,
за ці три дні, що ми тут, крім вийта ані одна жива
душа до нас не заглянула. Як би не оцеїй городець
і не те, що твій попередник в ньому насадив та
нам лишив, то нам би прийшлось із голоду гинути.

Омелян. Е, та мабуть це якомсь зміниться. Все
так зле не буде. Адже мій попередник п'ятнадцять
літ ось тут прожив, поки не вмер. І маєток по собі
лишив.

Юлія. Не бійся, ти певно нічого по собі не
лишиш! Бере кошик з картоплею й квасолею в одну, а мотику
в другу руку й через перелаз виходить із городця.

Я В А ІІ

Ті самі й **Вийт** у свиті повище колін, з борсуковою торбою через
плечі, з люлькою в зубах, котру раз-у-раз пихкає. Говорить
ліниво, звільна, мов неохітно, з довгими павзами

Вийт. Доброго здоров'я!

Омелян. Доброго й вам здоров'я!

Вийт підходить ближче, оглядає будинок шкільний, стукає
чоботом о сходи ганку й сідає на них.

Юлія. Пане начальнику! Ви нам обіцяли ко-
гось до прислуги, а оце вже третій день і нікого
немає. Бійтеся бога, як це може бути? Та же треба
і дров урубати й замести і порядок у школі зробити.

Вийт шкробається в голову. Та я — казав. Ось Іль-
кові Товкачеві казав.

Юлія. Ну і що ж? Чому не прийшов?

Вийт. Видно не хоче.

Юлія. Ба, але ж ми без прислуги не можемо
бути. Це нам належиться.

Війт. Та належиться.

Юлія. Ну, то як же буде?

Війт. Або я знаю?

Юлія. Ну, та хтось мусить знати. Як ви накажете, то так мусить бути.

Війт. Та я його не всилую.

Юлія. То може хто інший схоче.

Війт. А може й схоче. Зачекаємо, аж зголоситься.

Юлія нетерпеливо. Е, вам чекання, але ми тимчасом можемо з голоду і з холоду згинуті.

Війт. Е, мабуть так зараз не згинете.

Юлія з плачем. Господи! Та це якась колода не чоловік. Аж тут нам певно прийдеться пропасти!

Хапає кошик і мотику і втікає до школи.

Я В А ІІІ

Омелян, Війт

Війт довго, байдужно глядить на Омеляна, що все ще з виразом втоми стоїть під стовпом, держачи шнур від дзвінка в руках. То ваша жона?

Омелян. Ні, сестра.

Війт. Гарячка! По хвилі. А ви з жидів?

Омелян. Я? Та з яких жидів? Я такий українець, як і ви, хлопський син.

Війт. А ви бороду носите, як жид.

Омелян. Ну, що ви! Хіба тільки жида бороди носять?

Війт. У нашім селі тільки жида. Як зголите бороду, тоді вам повірю, що ви українець.

Омелян. А то що знов? Що вам до моєї бороди? Ви б і подивилися по селі! Дзвоню вже півгодини, й ані одна дитина до школи не йде. Адже ж нині я маю розпочати школу.

Війт. Ви, паночку, не мучтеся. Хоч до вечора дзвонить, а дитина вам жодна не прийде.

Омелян. А то чому?

Війт. Бо так, що не прийде. Ми до жидів своїх дітей на науку посилати не будемо.

Омелян. Пане начальнику! Та що вам за жид до голови приплив? Ну, та коли вже так, то хай буде по вашому. Зголю ту нещасну бороду.

Війт. І добре зробите. І Товкач казав: я господар. До жидів usługувати не піду. Зголите бороду, то він прийде.

Омелян. Ну, а діти?

Війт. На що вам дітей?

Омелян. Та до науки.

Війт. А на що їм наука?

Омелян. На що наука? То я ще маю вам це вияснити? А на що школу в селі маєте?

Війт. Староство казало. Ми аж бунтувалися — ба не ми, а наші тати. Аж військо до нас приходило. Через ту прокляту школу село на біду зійшло. Обдерли!

Омелян. Але ж не школа вас обдерла. Школу для вашого добра заведено. Щоб ви між людьми люди були.

Війт. А хіба без неї ми пси?

Омелян. Пси не пси, а темні. Хто не хоче, то вас ошукає, отуманить, одурить.

Війт. Овва! Ось ви такі вчені та просвічені, а гинете з голоду в селі й мусите чекати нашої ласки, темних бойків! Ну, пробуйте й одуріть нас! Га?

Омелян. Пане війте, я не розумію, до чого має вести наша розмова. Ви знаєте, що я не з власної охоти сюди прийшов, а надала мене рада шкільна. Ви знаєте, що мій обов'язок учити, а ваш обов'язок зробити так, щоб діти ходили до школи.

Війт. Е, пане навчителю! Ті всі обов'язки, то там у вас у письмах та в паперах. А ми люди прості. Хочете з нами жити, то живіть так, як бог приказав, як небіжчик навчитель жив.

Омелян. Ну, а як же він жив?

Війт. Та як жив? Робив собі в полі та в городі, воли та свині годував, писарством займався, а дітей наших до книжки не силував.

Омелян. Не силував!?

Війт. А, ні. Котрі схотіли, то часом у неділю сходилися до школи. То він їм образки якісь показував, співанок їх учив співати.

Омелян. Та й тільки всеї науки було?

Війт. Та тільки.

Омелян. Ну, а пан інспектор хіба ніколи до вас не заїздив?

Війт. Та за тих 15 літ був може зо п'ять раз. Ой, ой, біди скільки було! Треба було аж із сусіднього села школярів позичати.

Омелян. Що, що, що ви мовите? Школярів позичати?

Війт. Та же не як, а так! Позичали ми по 10 хлопців, домішали трохи своїх, таких що хоч літери розпізнати вміли, тай так якимсь від пана шпектора обганялися.

Омелян. Господи! До нинішнього дня я був би не повірив, що б таке в нашім краю могло діятися. Ну і що ж, ви гадаєте, що й далі так має бути?

Війт. Гадаю, що так.

Омелян. Що я буду собі господарювати, за вчительство гроші брати, а на показ для інспектора хлопців із другого села позичати?

Війт. А чому ж би ви не мали так робити? Що вам за неволя наші діти мучити і від господарської роботи відривати?

Омелян. Але ж, вийте, я мушу! Чи ви не розумієте, що значить обов'язок? Я даром хліба їсти не хочу. А хочете мати такого вчителя, щоб по вашому робив, то зараз подавайте до ради шкільної, щоб вам іншого дала.

Війт. Е, спробуємо ще з вами.

Омелян. І не зачинайте! Кажу вам крайнє слово: як мені нині — ну, завтра, діти до школи не прийдуть, то всіх на кару подаю.

Війт. Та куди подасте?

Омелян. До староства.

Війт. А як?

Омелян. Як то як? На письмі.

Війт. А ваше письмо має ноги або крила, щоб до староства дійшло?

Омелян. Що це ви? Як то?

Війт. А так. Відси до староства п'ять миль возовою дорогою, а три милі верхами. А як я знаю, що ви хочете нам шкодити, то жодного вашого письма до почти не передам.

Омелян. Як то? Ви би сміли урядові письма...

Війт. А чи я знаю, котре урядове, а котре ні? Жодного з села не пушу. Хіба би ви хотіли сами пішки нести, бо воза не дістанете. А пішки йти відси й назад, то треба трьох речей: добрих ніг, добрих грудей і трьох днів часу. А як підете, то ми вас заскаржимо, що ви школи не пильнуєте, а до міста без потреби волочитесь. Омелян, що підчас розмови з війтом увесь час неспокійно кидався з місця на місце, нараз підбігає до стовпа й починає що сили дзвонити. А вам що, пане навчителю? Чого дзвоните?

Омелян задиханий. Пане війте! Або йдіть відси... або заріжте мене зараз!.. Не можу слухати... Що це зо мною? За які гріхи я попав у цю западню? Та я одурію тут! Я зовсім... зовсім страчуся!..

Війт встає, підходить до Омеляна і плеше його рукою по плечах. Слухайте, пане навчителю! Ви так дуже не турбуйся! А теж... Знаєте що? Ліпше з нами по добру! Задретесь зо мною, з другим, з третім — і нічого не виграєте, єй-богу нічого. А так... послухайте моєї ради! Бороду оцю жидівську зголіть! Не

подоба вам з нею. Дітей нам не невольте! Нас карами ніякими не страхайте, то найліпше буде.

Омелян розлючений. А я вам покажу, що по мойому буде! Не смієте мене неволити! Я не ваш слуга! Я мушу робити те, по що мене тут прислали. З голоду згину, а на своїм поставлю!

Війт виймає люльку, плює. Га, пробуйте! Звільна відходить.

Я В А ІV

Омелян, Юлія

Омелян якийсь час ходить прудко по подвір'ї, взявшись обома руками за голову, потім іде на ганок і стукає до дверей. Юльцю, гей Юльцю!

Юлія виходить із сокирою в руках. А чого тобі треба?

Омелян здивований. А ти що?

Юлія. Та треба дров врубати. Хотіла розпалювати, та не знайшла ані полінця дрібного. А пару грубших колод є.

Омелян бере від неї сокиру. Та дай мені! Це не твоє діло дрова рубати.

Юлія не дає. Е, що ти знаєш! Лиши! Омелян таки бере сокиру. Ну, про мене. Я тобі принесу зараз одну колодку, то розбий, коли вже так наперся!

Відходить і вертає з колодкою, котру Омелько зараз зачинає рубати. Але ти мене чогось кликав, Мільку. Чого тобі треба?

Омелян перестає рубати. Ага! Маєш іще борошно?

Юлія. Та маю.

Омелян. Спечи мені хліб. Мушу йти до міста.

Юлія. До міста? Йти?

Омелян. Так. Знаєш, чим мене війт потішив? Скоро я йому сказав, що хочу подати до староства виказ дітей, котрі не ходять до школи, він мені відповів, що жодного мого письма не подасть на почту. Хіба, каже, сами собі занесете.

Юлія. Але я тебе не пушу, Мільку! Це далеко до-
рога. Горами. Ще тебе пересядуть і вб'ють де в лісах.

Омелян. Не бійся! На таких, що пересідають,
у мене є револьвер. А я цього стерпіти не можу.
В клітку як горобець заперти себе не дам! Зачинає
знов рубати.

Я В А В

Ті самі, Товкач і Загонистий

Товкач. Доброго здоров'я!

Юлія. Доброго здоров'я!

Оба наближаються, знявши капелюхи, з укоса глядять на Оме-
ляна, потім підходять до Юлії, що стоїть у ганку.

Товкач. Чи то пан навчитель?

Юлія. Так.

Товкач. А ви його жінка?

Юлія. Ні, сестра.

Товкач глядить на неї довше. Сестра. Гм! Сестра.

Юлія. А чого вам треба?

Товкач. Та так. Ми до пана навчителя.

Юлія. Мільку, тут люди до тебе.

Омелян, котрий досі рубав, перестає й обертається. Ви
до мене?

Товкач. Рубайте! Рубайте! Ми зачекаємо. Оба
сідають на ганку. Омелян рубає.

Юлія. Ви тутешні господарі?

Товкач. А так.

Юлія. І не соромно вам отак сидіти й дивитися,
як ваш учитель сам дрова рубає?

Товкач. Що ж, робота не в сором.

Юлія. Дуже гарно! Громада зобов'язалася
дати вчителю прислугу, а оце вже три дні, як ми
сюди приїхали, і ніхто до нас ані не загляне! Ми
могли би й погинути тут.

Товкач. Гм! А може то ваша річ була насам-
перед до нас заглянути?

Юлія. Так? Щоби ви потім казали, що ходимо до вас жебрати! Знаємо ми вже таке!

Товкач. Ну, а як би хто й так сказав, то би вам корона з голови не злетіла. Може би й рацію мав. Адже не ми на ваш хліб прийшли, а ви на наш.

Юлія. Де взяти святої терпеливості з тими людьми, а то я готова одуріти!

Вбігає до хати, лускаючи дверима.

Я В А VI

Ті самі без Юлії. Омелян рубав

Товкач. Гаряча панна!

Загонистий. Та що! Молоде. Оговтається ще. Ну, та може би зачати з тим професором говорити?

Товкач встає і кличе з ганку. Пане навчителю! Та буде того рубання! Ходіть сюди, щось вам маємо сказати!

Омелян затинає сокиру в колодку й підходить до них. Дай боже час добрий! Ну, що там, господарі?

Товкач і Загонистий кланяються. Та дай господи!

Товкач. Та ми тут до пана навчителя з ділом.

Омелян. Ого! А то з яким?

Товкач. Ну, говоріть, куме Семку! То ваша справа.

Загонистий жестикулюючи, розлізло. Та то, бачите, така справа. Я держав Вовкових дві парі волів. Так той рік літом ведмідь у полонині¹ пару вбив. Друга пара на Спаса в Лютовиськах пішла за п'ять двадцять. То на такі гроші мені Вовк на ґрунт сів. Тепер я хочу знов дві парі в нього взяти.

¹ Полонина — пасовисько високо в горах.

А він жадає поруки. Я даю ось кума Товкача, а він каже: „Це мало“. Каже: „Йдіть до нового навчителя. Як він за вас поручить, то добре“. Таке то наше діло.

Омелян витріщив на нього очі. Ану стрельте мені в лоб, чи хоч що в зуб розумію! Що ви, чоловіче, говорите?

Загонистий. Таже по українськи та й по людськи до pana говорю, не як!

Омелян. Вовк, ведмідь, дві парі волів, порука, і я тут якогось біса приплетений! Нічогісінько не розберу.

Загонистий. Та що тут розбирати? Кажу вам ще раз. Вовкових пара волів пропала, то я йому за це п'ять-двадцять у довзі. Хочу взяти знов дві парі, бо без худоби чоловік як без очей. Ну, а Вовк каже обов'язково, що аби й ви за мене поручили.

Омелян. Я! За вовка?

Загонистий. Та не за Вовка, а за мене. Вовк каже.

Омелян. Вовк каже? Та я вовкові маю за волів ручити?

Загонистий. Та не за волів, а за мене.

Омелян. Я за вас? А ви хто такий?

Загонистий. Та хазяїн тутешній, Семко Загонистий зовуть.

Омелян. Так що ж ви з вовками за інтереси маєте? Ловите вовків, чи що?

Загонистий. Та яких вовків, хай вони йому скажуться!

Омелян. Ну, адже ось воли для вовка береде.

Загонистий. Та не для вовка, а від Вовка, нашого орендаря.

Товкач. То в нас, пане навчителю, орендатор такий є: Вовк називається.

Омелян. Агій на вас! А відки ж я це маю знати? Говорите: вовк, воли, ведмідь, а я стою, як дурний. Так чого ж той Вовк хоче?

Загонистий. Та хоче, щоб ви поручили за мене.

Омелян. Я за вас? Але ж я вас не знаю! Перший раз вас бачу. То як я можу знати, хто ви і який ви?

Товкач. Ні, пане навчителю! На кума Семка можете спуститися. Я за них ручу.

Омелян. Ви ручите? А ви хто такий? Я вас також не знаю.

Товкач. Та я Ілько Товкач, ваш близький сусід.

Омелян. Ви Товкач? Може той самий, що мав мені порядок робити в школі?

Товкач радісно. А той, той!

Омелян. І маєте ви сумління? Війт вам каже, а ви ані ду-ду!

Товкач сміється. Е, пане навчителю! Що то говорити? Війт мені каже! Або то я війтів слуга? Як схочу, то буду робити, а ні, то війт мене не всилує. В нас по сусідськи. Які ви будете для нас, такі ми для вас. Зробіте ви нам вигоду, то ми вам і дві зробимо.

Омелян. Але я не хочу вашої вигоди. Дайте мені те, що мені належиться. А не схочете, то я буду шукати інших способів. Ну, скажіть по правді, чому ви досі не приходили?

Товкач шкробається в голову. Та чому не приходив? Так випало, що не приходив. Не було коли.

Омелян. Ні, неправду говорите. Я вас часто бачив, як ви сиділи на подвір'ї або над рікою. Ну, признайтеся: війт вам не казав?

Товкач живо. Війт? Ні! Ховай боже!

Омелян. Ну, то хтось інший?

Товкач шкробається в голову. А не скажете нікому? Ну, то вам скажу. Вовк не казав. Довіриливо. Бо

треба вам знати, пане навчителю, що Вовк у нас у селі найстарша особа. Чи то ввійт, чи паламар, чи хто будь, усі його слухають. О, бо то сила! Він що хоче, те зробить.

Омелян. І він оце післав вас до мене?

Загонистий. Так.

Омелян. Щоб я за вас поруку йому дав?

Загонистий. За мене, пане навчителю.

Омелян. Гм! То диво! Що це може значити?

Товкач. Не знаємо.

Омелян. Адже ж я ані вас не знаю, ані його. В мене маєтку нема, то що ж моя порука варта? І діла вашого зовсім не розумію. То що ж це все за комедія?

Товкач. Або я знаю? Знаю тільки, що нам виразно сказав: „Ідіть до нового навчителя! Як він з вами разом дасть свою поруку, то я вам бички дам“.

Омелян. Не розумію, хоч мене застрільте.

Загонистий. Так що ж, не хочете мене порятувати? Адже ж без худоби мені загибіль!

Омелян. Чоловіче добрий! Мені скорше між вами загибіль буде. Як же я вас порятую?

Товкач. Пане навчителю! То не по сусідськи! Не відмовляйте нам тої просьби. Вовк мудра голова. Вже як йому вашої поруки треба, то видно, що треба. А як нам цього відмовите, то не буде вам життя в селі.

Омелян. Люди! Ну, нате, з'їжте мене живцем, але не жадайте від мене чогось такого, чого я зовсім не розумію. Хто знає, може це якесь циганство? Вовк, воли, ведмідь, порука... Тьфу! Знаєте що? Підіть ви до Вовка й кажіть йому, хай сам прийде до мене. Може я з ним якось ліпше розмовлюся.

Загонистий. Е, знов ходи! Знов лазь! Ще хто знає, чи Вовк схоче прийти до вас?

Омелян. Ну, то я інакше нічого для вас не можу зробити. Насліпо в ваші діла влазити не думаю.

Товкач. Та ні, куме! Їх правда. Ходімо до Вовка. Не бійтеся, він прийде! Прощайте, пане навчителю! Відходять.

Я В А VII

Омелян знов береться рубати, Юлія у вікні

Юлія. Пішли вже ці люди?

Омелян. Пішли.

Юлія. Та чого хотіли?

Омелян. А чорт їх знає, чого! Слухав їх, слухав і нічого не розумів. Вовк, воли, ведмідь, п'ять-двадцять, порука — агій на вас! Одне тільки я зрозумів, що тут у селі є орендатор Вольф — усьому селу голова і що той Вольф скаже, те всі й роблять. Знаєш, один із тих людей то той Товкач, що мав нам услугувати.

Юлія. І спокійнісінько дивився, як ти дрова рубаєш.

Омелян. Предобродушно признався мені, що це той самий Вовк чи Вольф не казав йому йти до нас. А тепер той Вовк підіслав їх, щоб я йому ручив за якісь воли чи бики, чи за ведмедя, чи за що — сам не знаю.

Юлія. Ну, то пропадемо ми тут. Уже як орендатор на нас розставляє свої сіті, то пропадемо. Краще втікаймо завчасу!

Омелян. Ну, втікаймо! Хто знає, чи є чого втікати? Може цей Вовк не такий страшний. Я післав тих людей до нього, щоб йому переказали, що хочу з ним самим розмовитися.

Юлія. Он мабуть він іде! А як же, завертає до нас. Чи вийти й мені до розмови?

Омелян. Ні, Юлечко. Дай спокій! Можеш попсувати.

Юлія. Як думаєш. Ну, то подай мені тих патиків, що ти нарубав. Буду розпалювати. Вже скоро полудне, а ми й не снідали. Омелян подає їй у вікно обремек полін, вона щезає в хаті.

Я В А VIII

Омелян, Вольф

Вольф зупиняється насеред подвір'я.

Омелян підходить до нього і глядить питаючими очима. З ким маю ...?

Вольф поважно. Маєте честь говорити з Вольфом Зільберглянцом, тутешнім орендарем і підприємцем. Я не є простий орендатор. Я з різними панамі діло маю і всюди мені честь дають.

Омелян. Я вам, пане Вольф, чести не уймаю. Може позволите ближче, ось тут на ганок, у холод. Прошу, сідайте! Вольф входить на ганок і сідає на лаві. Я чув, що ви тут у селі маєте великий вплив.

Вольф. Ну, що ж. Люди мене знають — вірять мені. Я їм вигоду роблю, то й вони мене слухають.

Омелян. Даруйте, пане Вольф, що я казав вас, просити до себе. Ви тут прислали до мене людей. Щось вони мені плели таке — про волів, про ведмедів, про поруку, що я ані дрібки не зрозумів. Може будете ласкаві в'яснити, про що ходить?

Вольф. Видно, що ви ще не знаєте наших інтересів. Ну, добре. То так було. Той чоловік, Семко Загонистий, — так собі, п'яничка! — держав мої дві парі биків.

Омелян. Як то держав?

Вольф. Та так держав. Я купив малі, річняки, а він узяв на вигодовок. Мав вигодувати, по трьох роках ми мали їх продати й зиском поділитися.

Омелян. Ага! Ну, що ж далі?

Вольф. Ну, торік пара пропала. Каже: ведмідь побив. Може й побив, то мене не обходить.

Омелян. Вас не обходить?

Вольф. Ні. Угода така: що пропаде, то його.

Омелян. То ніби: ваш тільки зиск, а страта тільки його.

Вольф. Так, так, так! Ну слухайте ж! Другу пару ми продали за п'ять двадцять.

Омелян. За 25 ринських пару волів?

Вольф. Ну, так! За 125.

Омелян. Ага, за 125! Так же й говоріть.

Вольф. Ну, то й тамта пара була би стільки ж варта. То я собі 62 срібла з тої пари стягнув, а за 62 записався на його землю.

Омелян. А багато в нього землі?

Вольф. Та де там багато! Всього з десять моргів буде, та й то по горах. Корчі, ялівці. Ну, а тепер він приходить до мене, щоб я знов дав йому дві парі бичків.

Омелян. Знов на такий самий вигодовок?

Вольф. Так, так.

Омелян. Тепер розумію! А ви не хочете йому повірити?

Вольф. Таки ні.

Омелян. Не маєте певности?

Вольф. Не маю.

Омелян. Жадаєте поруки?

Вольф. Жадаю.

Омелян. Ну, пане Вольф! Тепер я міг би без дальшої розмови взяти вас за оцей ваш атласовий ковнір і викинути за ворота, але на перший раз цього не зроблю, а тільки кажу вам словами: геть мені відси! І не смійте мені тут показуватися!

Вольф зривається. Що, що, що? Ти до мене смієш так говорити?

Омелян. Такому тикай, як ти сам, а не мені, розумієш? Марш мені звідси!

Вольф. Коли мені не хочеться! Овва, що мені за пан!

Омельян хапає за сокиру. Не доводи мене до лютости! Вступися, бо не життя твоє і моє!
Вольф тримтить і звільна, вздгузь, оступається, падає зі сходів і опісля бігцем утікає зі сцени.

Вольф за сценою. Чекай, чекай! Ти розбійник! Ти опришок! Я тебе навчу!

Я В А ІХ

Омельян з сокирою, зі школи вибігає Юлія, з другого боку входить Хоростіль з клунком на плечах, у полотнянім плащі й брилі, через плечі перевішена коробка ботанічна

Юлія. Омельку! Що це ти? Де орендатор? Побачивши Хоростіля, радісно. Ах! Чи бачиш, що за гість до нас?

Омельян. Господи! Та це Іван!
Біжить до нього, обнімаються й цілуються, потім Хоростіль входить на ганок і гаряче цілує руку Юлії.

Хоростіль. Здорові були! Та поздоровляю на новій посаді!

Омельян і Юлія. Спасибі! Спасибі!

Хоростіль. Я, як бачите, ще по своїй природничій екскурсії волочуся. Тільки випадково в одного знайомого довідався, що вас із Лепехова взяли й перенесли сюди. І так зрадів, довідавшись!

Юлія віддувши губки. Було чого радіти! Видно, що дуже вам наше сусідство в Лепехові навкучило.

Хоростіль. Ай, панно Юліє! Які ви не добрі! Зараз он куди підхапете. Я зрадів того, що мені через оце село дорога лежала до моєї Кременівки. Але коли погадав, що ми вже з вами не сусіди, що від Кременівки до вас цілих десять миль, то аж заплакав, ей-богу заплакав.

Омельян. Міг би ти, брате, ще й над нашою долею заплакати. Знаєш, я думаю, що нам тут прийдеться пропасти. Зовсім дике село й дикі люди.

Хоростіль. Чув я дещо про них, та й загалом шляючися що вакацій¹ по горах, знаю трохи цей нарід. І дуже вас жалую. Не такого тут треба чоловіка, як ти, Омельку, от що я тобі скажу.

Юлія. А я гадала, що ми з вами вже й не побачимося. Так нас раптово перенесли, не було навіть коли розвідатися, де ви обертаєтеся. Я тільки пару слів написала і в переїзді через ваше село лишила в тої баби, що школи пильнує.

Хоростіль. Які ви добрі! Значить, ви пам'ятали про мене! Ну, та це ви, хіба не знаючи мене, могли думати, що ніколи не побачимося.

Юлія. Та що це я! Гість з дороги прийшов, брат ще досі без снідання, знаєте, в нас таке, що нема кому й дров раз урубати! Сам пан учитель мусів рубати. Але я зараз! Біжить у двері, зараз вертає. Ага, а може схочете тут на ганку снідання пити?

Омелян. Що ж, це можна.

Юлія. Ну, то ходи, винеси столик! Сідайте, пане Іване! Омелян і Юлія виносять столик і пару крісел. Юлія накриває столик скатертю, приносить філіжанки, й наливає каву. Прошу! Тільки за булки вибачайте! Не напекли.

Хоростіль. Певно цигани лопату вкрали?

Юлія. То-то є, що вкрали! Та прошу брати хліба! І масла! Це ще наше лепехівське.

Хоростіль. Ну, а ви, пані? Та сідайте й ви з нами?

Юлія наливає й собі. А ви думали, що як? Не бійтеся, я також духом не живу. Сідає коло брата, проти Хоростіля, всі п'ють каву, хвиля мовчанки.

Хоростіль. Ну, а тепер розкажи мені, братчику, що це в тебе за історія була з орендарем?

¹ Вакації — канікули.

Власне входжу на твоє подвір'я, а проти мене він мов із пращі летить, ледве хлипає зі страху. А ти за ним із сокирою!

Юлія. З сокирою? Омелько з сокирою! Ну, це мабуть кінець світу буде.

Омельян. Не можете собі представити, що тут за відносини. Я б і в сні такого не придумав. Адже подумай собі...

Я В А Х

Ті самі, Війт, Товкач, Загонистий

Війт звільна, але рішуче наближається і стає перед самим ганком у грізній позі. Пане навчителю, а то що таке?

Омельян. Яке що?

Війт. Як ви сміли образити нашого орендатора й радного громадського?

Омельян. То той Вовк у вас радний у громаді?

Війт кінчає. І предсідатель місцевої ради шкільної?

Омельян. То він мій начальник? Бігме, я не знав! Я гадав, що він простий собі вовк.

Війт. Але я вас питаю, пане заволоко, як ви смієте ображати такого чоловіка? Чи вас на те сюди прислали?

Омельян встає звільна, силується бути спокійним. Пане начальнику! Тут, на цім обійстю, я господар і ображати себе не дозволю. А коли ваш пан вовк чує себе ображеним, то хай мене подає до суду і хай скаже, за що я його образив? А ви до того не маєте права мішатися.

Війт. Я не маю права? Зараз побачимо, чи маю право? А будьте ласкаві, скажіть мені, що це тут за гість у вас?

Омельян. То моя річ, а не ваша. Не бійтеся, я знаю приписи про заяву. Як буде час, то вам його явлю, а поки ні, то не маєте права мене сами питати.

Війт здержує свою лютість. Чи так? Ну, зараз ми те будемо бачити. Відводить Товкача на бік і шепоче йому щось до вуха.

Загонистий входить на ганок. То так, пане! Такі ви добрі! Так мене хочете порятувати?

Омелян. Але ж, чоловіче божий! Орендатор вас хоче зі шкіри обдерти, оциганити, а я маю ще своєю порукою мішатися в ту погану справу? Адже ж тут видима річ, що орендар хоче мене в лапку зловити, щоб мати мене в руках.

Загонистий. Але я через вас пропаду без худоби. То вам це нічого, га? Небіжчик, пан навчитель ручив за нас, а ви не хочете!

Тимчасом війт і Товкач входять також на ганок. Юлія неспокійна встає від столика і стає при дверях. Хоростіль сидить спокійно, роблячи папіросу.

Війт стає перед Хоростілем. Ви, пане, хто такий?

Хоростіль спокійно. Називаюся Іван Хоростіль.

Війт. Хоростіль! Хоростіль! Хоростіль може встати, коли з начальником говорить.

Хоростіль. Хоростіль устає тільки перед татками, що того гідні.

Війт флегматично. Куме Ілька! А підійміть но того пана, щоб знав пошану.

Товкач наближається до Хоростіля.

Хоростіль відтручує його. Геть від мене!

Війт. Так? А будьте ласкаві сказати нам, хто ви такий?

Хоростіль. Коли мені не хочеться.

Війт. Так? То власті громадській так відповідаєте?

Хоростіль. Не власті, а напасникам, що мене без дання причини чепаються.

Омелян. Пане начальнику, знайте, я вам цього дарма не пушу! Не маєте права мого гостя в моїм домі напастувати.

Війт. Вже я буду бачити, чи маю право чи ні. Але вам насамперед покажу, чи ви маєте право приймати в себе бунтівника, сициліста та шпига московського.

Юлія. Нещастя! От тобі й на!

Хоростіль. Не бійтеся, пані! Будьте спокійні і смійтеся з цієї дурної розмови!

Війт кричить. Я вам покажу, чия тут дурна розмова! Покажи мені пас! Маєш паспорт?

Хоростіль показує йому фігу.

Війт. Так ти без паспорта? А! добре! Люди, в'яжіть його!

Омелян заслоняє його. Пане начальнику! Чи ви вдуріли? Що це ви робите?

Загонистий відпихає його. На бік! Ми з вами тепер не так поговоримо!

Хоростіль сидить і курить. Омельку, успокійся! Хочете паспорта, пане начальнику? Я вам зараз покажу. Схапується живо й заступає вихід ганку. Омельку, стань у дверях! Видобуває з ботанічної коробки величезного вужа. Ось вам мій паспорт.

Війт відступається переляканий, люди теж. Ой, господи! Чарівник!

Товкач. Гади́на! Матінко, яка страшенна!

Загонистий. Пек, пек! Осина їй. Ховається за Товкача.

Хоростіль наближається з вужем до війта. Хочете? Хочете? Придивіться! Війт відступає аж до дверей, в яких стоять Омелян і Юлія. Знаєте тепер, хто я?

Війт. Ой, паночку! Змилуйтесь! Дамо вам спокій, не губіть нас!

Хоростіль. Дасте мені спокій? Хіба я вас боюся? Ви мене спитайте, чи я вам дам спокій? Хочете, я тільки раз свисну, то будете таких паспортів мати повну хату, комору й обору.

Війт. Ой, господи! Панчику любий! Що хочете, дамо вам, тільки нам того не робіть!

Хоростіль. Ні, я вас мушу навчити розуму, як з людьми обходитися! Вас і отих ваших чесних сусідів.

Товкач і Загонистий. Ой-ой-ой!

Всі три вискакують із ганку в бік і тікають.

Я В А ХІ

Омелян, Юлія, Хоростіль

Хоростіль сміється. Ха-ха-ха! А то драпцює! Пане начальнику, гов!

Омелян. Іване! Що ти наробив?

Хоростіль. Нічогісінько! І не думай ні про що!

Омелян. Але ж він зараз скличе всю громаду, й тебе тут палками вб'ють як чарівника.

Хоростіль. Не бійся! І не покажуться.

Омелян. Може би сами не посміли, але орендатор їх підбунтує.

Хоростіль. Та не лякайся ти за мене. Адже ж я не дурний на них чекати. Я й так спішуся, то й зараз собі піду. Дороги по тих горах я знаю добре, ніхто мене не догонить. А як би до тебе чіпалися, то навіть не признавайся, що мене знаєш. Скажи, що перший раз мене бачив.

Юлія. То ви хотіли б уже йти від нас?

Хоростіль. Га, що робити! І рад би лишитися, та годі. Обов'язок.

Омелян. Слухай, Іване! Адже тобі дорога через Турку.

Хоростіль. Так.

Омелян. То можна через тебе передати де-які письма на пошту?

Хоростіль. Прошу.

Омелян. Адже знаєш? Як я сказав війтові, що подам на кару тих, чиї діти до школи не ходять,

то він відповів мені спокійнісінько: „А я жодного вашого письма на пошту не передам.“

Хоростіль. Вали на нього скаргу! Родичів подавай на кару! Не даруй ані крихітки! Покажи їм свою енергію. Ставляться вони до тебе, постався й ти до них! Як вони змякнуть, тоді й ти можеш.

Юлія. Добре вам так говорити! Ви — здорові, сильні, а брат що проти вас? Хрущ.

Омелян. Так слухай же, брате! Зажди ще тут хвилю. Я зараз усе приладжу. Список дітей в мене вже готовий. А решту я за хвилинку...

Хоростіль. Добре, добре.

Омелян відходить у школу.

Я В А XII

Юлія, Хоростіль

Юлія. Ну, та й відважний ви чоловік! Знаєте, як вас оті бойки обступили, я думала, що так і кинуться на вас, задушать...

Хоростіль. Ну, це не така легка річ мене задушити.

Юлія. Не можете собі уявити, як я боялася за вас і за брата. Знаєте, я вже так надумала: як скоро вони схочуть котрому з вас що злого зробити — схоплю за сокиру й валю першого-ліпшого по голові.

Хоростіль. Ну, та й рішучі ж ви, панно Юліє!

Юлія. А мій бідний брат хорий, безсильний, згризений... Знаєте, він часами кров'ю плює, тільки таїться з цим від мене.

Хоростіль. Не для нього вчительський хліб! Не для нього це місце!

Юлія. Знаєте, я не раз боюся, щоб із ним щось злого не зробилося. Адже ж оце восьмий раз його переносять. І як би за які небудь непорядки або

провини! Та де там! Учитель він прекрасний, всюди похвальні свідоцтва мав, люди були з нього задоволені. Так що ж, усе винаходять в нього щось „політичне“! В однім місці війтові шахрайства відкрив, у другому з сільськими лихварями задерся, в третьому читальню заложив, у четвертому касу позичкову до порядку допровадив — оце й були його гріхи. І все найшлися темні духи, що за такі речі його вигризли з села.

Хоростіль. Думаю, що й тут він не подовжить. Сами бачите, що тут темні духи сидять преспокійно. Тут їх цілі стада, цілі легіони. Ой, не Омелька тут потрібно!

Юлія. От такому сильному та енергійному та дотепному, як ви...

Хоростіль. Ах, і не говоріть мені! І мені це вчительство давно вже вухами ллється! Та правду кажучи, я давно б його покинув — адже в мене по батькові є свій ґрунт і хата, господарство таке, що можна жити. А при тім, знаєте, я з третього року прав пішов на вчительство. Тоді мені параграфи вухами лялялися; думалось, що відітхну після них у чистій атмосфері педагогії та праці позиточної для загалу. А нині соромно й признатися, іноді по просту тужу за параграфами, за університетом. Та дві речі держали мене досі.

Юлія. А то які?

Хоростіль. Одна — людська біда. Став чоловік тим учителем, і зараз як та верба мусів пустити коріння. Цей приходить за порадою, і другий і десятий. Тому напиши, цьому розповідж, з тамтим піди до пана, з іншим до війта, а то й до староства і до уряду податкового і до лікаря. І як раз чоловік у все те втягнеться, то потім й вилізти годі.

Юлія. Це справді таке діло, що затягає чоловіка в себе немов у ріці. Я не вам пара — що я можу

й що я знаю! А як живеш отак у селі й познайомишся з жінками та дівчатами, то ні відси ні відти стільки набереться різного діла, що аж голова тріщить. Тут шити вчиш, тут у слабості допоможеш, там хоч словом потішиш або з власної мізерії чим будь порятуєш... І бідуєш отак рік або два в селі, мов на терні, а виїжджаючи плачеш, мов би рідню прощала.

Хоростіль. Ну, а друга причина, що мене досі держала при вчительстві, тепер уже мабуть не буде держати.

Юлія. Ов, а це що за причина?

Хоростіль. Ваше сусідство. Як учитель, я міг бувати у вас, говорити з вами...

Юлія. Це могли б і не бувши вчителем.

Хоростіль. Я знаю, що ви і ваш брат не мали б нічого проти того, але інші! Але власті!

Юлія. А я й не знала, що вам наше сусідство таку пакість чинило, приковувало вас до вчительської тачки.

Хоростіль. Не говоріть цього, панно Юліє! Але коли я довідався, що вас перенесено... Ех, та що буду про це говорити? Хіба ви не знаєте, як я вас люблю?

Юлія. Пане Хоростіль! Я вас просила не говорити більше про це! Я вам казала, що я вас... що після брата ви для мене найсимпатичніша людина...

Хоростіль. І чому ж би вам в такому разі не вислухати мене? Чому б не бути вам моею? Я покинув би вчительство, пішов би на університет... Я скінчив би ті права, став би адвокатом, а потім осів би в себе на селі, на ґрунті і провадив би селянські справи, воював би з селянською кривдою.

Юлія. Це дуже гарні думки, і я не знаю, чому б вам їх і без мене не виконати.

Хоростіль. Бачите, бракує мені когось, хто б мене піддержав, додав мені духу. Чоловік трохи лінивий. Вас мені бракує, Юліє. Як прийду додому, як погляну в свої чотири пусті кути, то так мені відразу, мов би хто крила обскуб. Так і пропадають усі мої наміри...

Юлія. Дуже мені вас жаль, пане Хоростіль, але вірте мені... невже ж ви думаєте, що я могла б чим будь допомогти вам?

Хоростіль. Ах, пані! Сам ваш вид, сам ваш голос додає мені енергії, смілости й відваги. Отак собі подумати, щоб така розумна, енергійна, щира людина була моєю товаришкою в житті! Та в мене аж дух захопує на саму думку про таке щастя.

Юлія. Ей, пане! Поетизуєте занадто. Творите собі в фантазії чудові образи, любите ці образи, впиваєтеся ними, а потім, коли маєте при собі живу людину з її хибами, приходить розчарування, приходить розлад між ідеалом і дійсністю — і готове нещастя. Вірте мені! Я дуже добре знаю сама себе і свої хиби. Що я? Проста, мало освічена дівчина. І чим я зможу бути для вас?.. Ах, пане, як би ви знали... Плаче.

Хоростіль бере її за руку. Що ви, панно Юліє? Що вам?

Юлія не віднімаючи руки. Як би знали, яким жалем наповняють мене ваші гарячі слова! Як рвуть мою душу, показуючи, як мало я придатна на те, щоб бути вам такою дружиною, якої вам хочеться, якої вам треба й якої ви справді варті!

Хоростіль. Ну, пані! Це вже, з вашого боку пересадна скромність. Не бійтеся, я не такий ідеаліст, за якого ви мене вважаєте.

Юлія. А коли ви не такий ідеаліст, то як же це ви не можете на хвилину ввійти в моє положення? Адже ж бачите сами, в мене брат бідний, безпо-

мічний, слабовитий... без моєї помочи йому зовсім пропадати. Правда, гріх би я мала, кажучи, що він хоче мене спиняти при собі. Навпаки. Та все ж таки подумайте, він одинока людина близька мені на світі. Для нього мені й праця не страшна й нужда й горе й турботи. Виходячи замож, прийдеться покинути його. Боюсь подумати, що з ним тоді буде. Ну, а коли й заможем щастя не знайду, коли сумління що хвилі буде мені шептати, що я поступила легковажно — ні, сама думка про таке життя могла б мене вбити!

Хоростіль. А я думав усе таки, що пані за той рік нашого сусідкування потрохи пізнали мене... що про легковажне рішення з вашого боку не може бути й мови.

Юлія. Що ж, пізнала! Та сами бачите, що мала рацію, коли не можу досі рішитися. Хіба ж ви сами перед хвилею не призналися, що вам бракує ініціативи, що ви трохи ліниві? Правда, ви скажете тепер, що вам бракує піддержки, але потім можете сказати: жінка мені заваджає... Як не одне, то друге.

Хоростіль. Але ж ви гостро судите, пані!

Юлія. Та скажіть, чи не вірно це?

Хоростіль понуривши голову. Так значить, нема для мене ніякої надії?

Юлія зриває цвіт квасолі і б'є його по голові. От тобі й лицар! Зараз голову понурив і починає трагічним тоном! Передражняє гробовий тон. Нема для вас надії! Йдіть у монастир! Весело. Слухайте, пане Хоростіль, що я вам скажу. Здобудьтесь на енергію! Кидайте вчительство, їдьте до Львова, кінчіть університет а потім...

Хоростіль випростуванний. Потім...

Юлія. Ну, що потім? Потім робіть адвокатські чи які там екзамени, здійснійте свої ідеали...

Хоростіль. А ви?

Юлія. Я? Що ж я? Я на університет з вами не піду.

Хоростіль. Але будете ждати на мене?

Юлія. Здається, не втікаю нікуди.

Хоростіль. Але можна до вас потім зголо-
ситися?

Юлія. До нас зголошуйтеся що вакацій, ми
гостям усе будемо раді.

Хоростіль. Ех, пані, не хочете мене розуміти...

Юлія. Ех, пане, занадто далеко ви своїм розумом
забігаєте. Буде з вас і того, що досі сказала. Он
брат іде.

Я В А XIII

Ті самі й **Омелян**

Омелян з запечатаною ковертою в руці. Оце, друже
мій, даси на пошту. То виказ дітей. А зі скаргою
на війта, знаєш, я роздумав. Ну, його! Не буду
задиратися. Хто знає, чи така скарга мені самому б
і більше не пошкодила.

Хоростіль. Га, як собі міркуєш. А знаєш,
я там у Турці знайомий де з ким із урядовців.
Можна їм про твою біду розповісти?

Омелян. О, це інше діло! Розповідж! Коли
такий один урядовець, хоч би дрібний, нашому
війтові до чола натуркає, то це зовсім інакше має
значіння, як моя скарга.

Хоростіль сховавши листа. Ну, а тепер, друже
мій, бувай здоров!

Омелян цілується з ним. Дуже жаль, що не можеш
у нас довше лишитися... А не забудь про листа!

Хоростіль стискає руку Юлії. І ви, пані, будьте
здорові! Чого вам більше бажати? Щоб ваша рішу-
чість і енергія не покидали вас ніколи!

Юлія. А напишіть нам, як вам живеться. Нам тут у тій пустині кожне слово з-поза тих гір буде за малину.

Омелян. А куди ж думаєш іти?

Хоростіль. От сюди твоїм огородом, та через потік та стежною просто уверх. То ніхто в селі й не побачить, куди я пішов. Ну, здорово оставайтесь! Бере плащ і коробку на себе, бриль на голову, кланяється й виходить. Юлія, сперта на ганок, глядить довго за ним.

Заслона спадає.

ДІЯ ДРУГА

Шкільна заля. Лавки, таблиця, стіл, крісло, на столі глобус, на стінах мапи й малюнки звірів та риб. У куті, в глибині сцени, піч. Три вікна й двері повідчиняно.

Я В А І

Пасічна, потім Юлія

Пасічна замітає школу, плаче й час від часу витирає сльози.

Юлія з шиттям входить. Ой, господи! Що тут пороху! Яка тут задуха! А ви, жіночко, чого плачете?

Пасічна неохоче. Та так, своєї біди плачу.

Юлія. Що ж вам за біда?

Пасічна. Ет! Що то допоможе говорити!

Юлія. А хіба що зашкодить? Ану скажіть!

Пасічна витираючи сльози. Та бачите! Вигнали мене нині, ніби то на громадську роботу та й казали сюди йти.

Юлія. А вам хіба не належалося йти на громадську роботу.

Пасічна. Та чому би ні? Належалося. Адже ж хазяйство хоч невеличке, а є.

Юлія. Ну, то може тратите собі пильну роботу?

Пасічна. Та ні! Яка там у нас тепер пильна робота? Вівсик у горах ще не достиг, то нема що жати.

Юлія. Ну, то може дітей дрібних маєте, та мусили їх самих лишити?

Пасічна. Е, ні! Діти в мене вже, підхопилися. Найстарша дочка вже замужем, а наймолодший хлопець воли пасе.

Юлія. Ну, то яка ж вам біда, що так гірко плачете?

Пасічна. Та не знаю, панечко, як вам і сказати. Сидно мені дуже.

Юлія. Та чого вам сидно?

Пасічна. Ну, та же я хазяйка, з роду з віку в таких не була.

Юлія. В яким таким? Хати не замітали?

Пасічна. Е, я не про теє.

Юлія. Води не носили?

Пасічна. Ні, панечко! Роботи мені не сидно. А ось того сидно, що тепер усе село на сміх мене підійме.

Юлія. На сміх? А то за що?

Пасічна. Скажуть: жидівська помивачка.

Юлія. Жидівська?

Пасічна. Адже ж ви — не проти вас кажучи — жиди?

Юлія. Що це ви? Хто вам це сказав?

Пасічна. Ну, та вїйт сказав. І Вовк потвердив.

Юлія. Та смійтеся з того, жінко! Ми з братом такі ж українці, як і ви.

Пасічна. То це ваш брат, пан навчитель ніби? А то казали, що ви з ним на віру живете.

Юлія. І чого ті люди на нас завзялися? Ще далі розголосять, що ми вам холеру або яку іншу хворобу до села принесли. А ви, бідні, аж розплакалися!

Пасічна. Ну, та якже не плакати? Вигнали мене ніби на громадську роботу а потім кажуть: „Ну, Марино, досі ти була порядна хазяйка а віднині

будеш у нас за жидівську помивачку. Маємо в школі нового навчителя — жида бородатого, що живе на віру з якоюсь панею, а тебе громада визначила, щоб ти їм usługувала.“ Як я це вчула, то мало не зомліла, а далі як не кинуся вїтові в ноги, як не зачну голосити, та плакати, та благати, щоби не виставляв мене на встид... Та де там, навіть слухати не хотів. Мусиш іти та й мусиш! І скажіте ж самі, як я не мала плакати?

Юлія зворушена схапується з крісла. Ні! Цього так не можна пустити! Не досить, що нас на всі боки кривдять, ще оббріхують! Кличе в вікно. Мільку, гей Мільку! А ходи лишень сюди!

Я В А ІІ

Ті самі й **Омелян**

Омелян кладе паличку й капелюх на столі. Добрий день, сестричко! Але я чудесно пройшовся! Яке тут повітря! Яка вода! Чудо та й годі! Я ледве оперся покусі, щоб не скупатися.

Юлія. А які тут люди! Навіть думкою не прибагнеш.

Омелян. Ну, що? Знов якась нова пакість.

Юлія. Таже ось жінка прийшла рано до услуги. Води принесла, попрятала, почистила дещо, та й пішла ось тут школу замести. Входжу сюди, а вона плаче.

Пасічна витираючи очі. Таже так, паночку. В гіркий череп, дурнз я, плакала.

Омелян. Та чого?

Юлія. Вїйт і орендатор наговорили їй, що ти жид і що ми обое на віру живемо. Ну, чи чував хто таке?

Омелян. Та вїйт мені вже вчора говорив, що я жид. От темнота!

Юлія. Ні, Омельку! То не темнота, то підлота! Ти того не повинен дарувати. А головне, тут орендаторська справа.

Пасічна. Ой, певно, панечко, що орендаторська. Він у нас цілим селом трясє. Адже мого небіжчика хто вігнав до гробу, як не він? Адже хазяїн був на все село, мав свого досить, ще й другому міг дати, не те щоби позичати мусів. Ні, підліз, вражий син, візьміть та й візьміть гроші в позику, п'ятсот срібла, чи що! Купуйте воли, випасайте — і ваш зиск буде і мій. Не хотів небіжчик, не хотів, далі підкусила сатана. Купив щось п'ять пар бичків, пігнав у полонину на пашу. Не минуло й місяця, прибігає пастух з полонини: ого, нема наших бичків! Якись венгерці всі п'ять пар украли. Ой, бідонько ж наша! Зібрався мій хазяїн пішов на Венгри, ходив щось два тижні, ще своїх три п'ятки стратив, та й вернув з порожніми руками. Прийшла осінь, орендатор натискає: верніть мені гроші! Мусили ми пів ґрунту продати на ті гроші. Як мій старий йому з кривавими сльозами ті гроші віддав, як вернувся додому, як став гризтися та банувати, та головою о стіну бити, то ще таки в-осени розболівся, а по Різдві й помер. А в селі люди й досі голосно говорять, що ці венгерські злодії з Вовком у спілці.

Омелян. Господи! Що тут діється! І невже нема ніякого способу, щоб тим безправностям кінець зробити?

Юлія. Ти, Омельку, мусиш до них узятися! Адже ж це остання річ! І за що вони на мене нечисть кидають? Коли ти своє даруєш, то я свого не дарую. Пішки піду в Турку, а завдам їх до суду.

Пасічна. Га! А ми мусимо все терпіти. І ніхто за нами на світочку божім не уймється. Ну, та розбалакалась я! Пора мені додому. Як би вам

ще чого треба, то кликніть через тин, я ось тут друга хата від вас, Марина Пасічна.

Юлія. Добре, добре. Ну, а не стидно вам уже?

Пасічна. Та чого стидатися? Коли ви свої люди, українські, то й краще. Послужу вам, чому ж би ні. Ну, бувайте здоровенькі!

Юлія. Прощавайте. А так над вечір, як не будете мати що ліпшого робити, то навідайтеся до нас. Поговоримо.

Пасічна. Та добре, добре! Прощавайте!

Кланяється й відходить.

Я В А ІІІ

Юлія, Омелян

Юлія. Ні, Омельку! Ти не повинен їм цього дарувати!

Омелян ходить по школі. Добре, добре.

Юлія хапає його за плечі й зупиняє, говорить гнівно, а кінчить плачем. Дерево ти, а не чоловік! Добре, добре! А я певна, що ти про щось інше думаєш! Навіть не слухаєш, що я говорю!

Омелян. Правда твоя! Я думав власне про тебе.

Юлія плачучи. Як би ти про мене думав, то інакше дбав би про мою честь, хлипає, про мою добру славу!

Омелян. Слухай, Юлечко! Я чим раз сильніше переконуюся, що тобі тут годі жити.

Юлія. Я ж це від першої хвили казала.

Омелян. Що ти не привикла ані до тих сторін, ані до тих людей.

Юлія. І ніколи не привикну. І не хочу привикати!

Омелян. Що побут твій тут буде тільки мукою для тебе...

Юлія. І пекла не треба!

Омельян. І для мене.

Юлія. І для тебе? Так? Значить, тобі обридла моя присутність?

Омельян. От жіноча логіка! Ні, сестричко, зовсім цього не хотів сказати. Адже ж сама знаєш, що я без тебе не дав би собі ради. Але тут я за тебе мушу більше турбуватися, більше гризтись, ніж за себе. Без тебе я був би свободніший з цими людьми.

Юлія. О, певно! Дав би собі кілля на голові тесати!

Омельян. Не знаю вже, що я би зробив, але те знаю, що твій побут ось тут тяжить як камінь на моїм сумлінні. І за яку кару тобі тут мучитися? Свій вік молодий закопувати в цих горах?

Юлія бере його обома руками за плечі і глядить йому в очі. Слухай, Омельку, що це ти говориш?

Омельян. Правду говорю. Адже ж ти молода, здорова, тобі життя всміхається... Можеш вийти замож...

Юлія прудко. Мовчи, мовчи! І не говори мені про це!

Омельян. Ні, Юлечко! Мушу говорити! Гріх би мені був, як би я із егоїзму для власної вигоди став на перешкоді твоєму щастю. Адже я знаю, що Хоростіль тебе любить і, що ти його любиш, і тільки за для мене не хочеш іти за нього замож.

Юлія. Омельку! Коли мене хоч крихточку любиш, не згадувай мені про це ніколи! Чуєш? А то я тебе покину. І за Хоростіля замож не піду.

Омельян. Ні, сестричко. Це ти зовсім не мудро робиш. А я тобі раджу і навіть прошу тебе: не зважай на мене! Йди за поривом свого серця!

Юлія. Але моє серце власне каже мені бути при тобі.

Омелян. Ні, Юлечко, не дури сама себе! Серця не одуриш. Воно тягне тебе туди, де йому мило, а тут тебе держить тільки пересадне почуття обов'язку. І коли не послухаєш голосу серця — вір мені, сестричко, що й мені не допоможеш і своє життя занапастиш.

Юлія. А я тобі кажу крайнє слово: не смій мені про це говорити, бо я й слухати тебе не хочу, і за Хоростіля ані за нікого іншого не піду, і тебе не покину, і тут буду, й не дам тебе кривдити, і мусить по моему бути, та й годі! Цілує його.

Я В А ІV

Ті самі, Війт і Вольф

Війт. Доброго здоров'я. А гарно, гарно! Зараз видно, як брат із сестрою любляться.

Омелян. А вам яке діло до того?

Війт. Та ніяке. Але може пан „шпектір“ буде мати про це якесь слово сказати. Вже ми йому напишемо.

Омелян. І що ви йому напишете? Не бійтеся, інспектор знає, що це моя сестра. Я ні перед ким з цим не криюся й нічого не маю стидатися. Але ви скажіть мені, вийте, відки ви смієте розпускати про мене і про мою сестру якісь небилиці?

Війт. Які небилиці?

Омелян. Що я жид, що ми на віру живемо...

Війт. Були вже такі, що нам доповіли.

Омелян. Затямте ж собі, хто вам це доповів, бо я вас ще нині до суду подам.

Війт. Подавайте, я не боюся.

Омелян. Дуже добре. Я також не боюся. А в Турці також знають добре і мене й мою сестру.

Війт. Може там де-хто й мене знає. А в тім так нагло ви того до суду не подасте. А подасте тоді, коли мені схочеться.

Омелян. Війте, пам'ятайте, що ось тут при свідках говорите! З такими речами не жартуйте.

Вольф. Я навіть не чув, що вони говорили. Торгає війта—тихо. Дайте спокій!

Війт. А ми прийшли до пана навчителя з ділом.

Омелян. З яким?

Війт. А от перше діло: як називався цей ваш знайомий, що тут учора був?

Омелян. Знайомий? Хіба я казав, що він мій знайомий? Я його вчора перший раз бачив.

Війт. А отже ж ви казали, що то ваш гість.

Омелян. Ну, так. Іде подорожній, проситься до мене відпочити, то я його і вважаю за гостя.

Війт. Так? То ви навіть не знаєте, як він називався.

Омелян. Я його не питав. А він вам на ваше питання сам сказав своє ім'я.

Війт. Коли бо я забув.

Омелян. Я також.

Війт. То шкода. Ну, але ми це якось дійдемо. А друге наше діло із тими дітваками. Ми нині скликали громаду. Ніхто ані руш не хоче посилати дітей до школи.

Омелян. То значить, що ви оба їм відрадили. Робіть, як знаєте. Я вже вчора через того подорожнього подав виказ до староства до Турки.

Війт. Так! А бодай же вас! Та що ж нам тепер робити?

Омелян. Моя рада така: пришліть на разі хоч кільканадцятєро, щоб я міг школу розпочати.

Війт. А ми би інакше сказали. Таже ми знаємо, як то в світі йде. Ви також хочете жити. То ми вам від одної дитини по п'ятдесят копійок та по чвертці збіжжя дамо, а ви її зо спису вимажіть.

Омелян. Що? Ви на такі способи беретеся? Війте, шаную вас як власть громадську, а то б я вас зараз за такі слова за двері викинув.

Війт кланяється. Та ви, пане навчителю, не гнівайтеся. В нас така була встанова за небіжчика. То ми гадаємо, що й ви того будете держатися.

Омелян. І в думці собі цього не покладайте. Хіба мене отут на місці вб'єте або з села виженете, а ні, то школа мусить бути й діти мусять ходити, так як приписано. Чужих звичаїв ані установя й знати не хочу.

Війт. Га, коли так, то добре. Хай вам буде й так. Хочете з нами задиратися, то ми вам також заграємо. Вже ми вам тут пришлемо дітваків.

Омелян. Це найліпше зробите.

Війт. Ходімо, пане Вовк!

Вольф. Пане навчителю! Я ще словечко хотів вам сказати. Будьте ласкаві, покажіть мені свої зуби.

Омелян. Що? Що? Що?

Вольф. Нічого! Нічого! Я тільки хотів побачити, чи міцні маєте зуби, чи потрафите мене згризти?

Омелян. Вас?

Вольф. А так. Я громадський чоловік! Хто з громадою задирається, той зо мною має діло. Я за громаду постою, а хто хоче громаді докучити, той мусить, насамперед, мене згризти. Але в вас, пане навчителю, слабі зуби, о, слабі зуби! Поламаються! Відходить.

Війт. Бувайте здорові! А не трудіться дзвонити. Я зараз сам задзвоню.

Виходить — по хвилі за сценою чути голос шкільного дзвінка.

Я В А В

Юлія, Омелян

Омелян радісно. А що, Юлечко? Бачиш? Мої дикі бойки починають потроху укоськуватися.

Юлія. Зовсім того не бачу.

Омелян. Як то ні? Адже ж обіцяв дітей прислати до школи.

Юлія. Боюся, що вони якусь нову пакість вдумали. Не даром оба з орендатором прийшли.

Омелян. Ну, орендатор председатель місцевої ради шкільної.

Юлія. А ти хіба не бачив, як вїйт лукаво всміхався, коли говорив, що пришле дітваків?

Омелян. Не бачив. Та байдуже мені до його усміхів. Нехай тільки дітей присилає.

Юлія. Добре, добре! Рада й я побачити цих дітей. Ах, здається, ось і вони!

За сценою чути гуркіт кроків, голосні розмови та сміхи. Вкінці до школи входять кільканадцять парубків з дрючками, луб'яними звитками, мазницями та дошками під пахами.

Я В А VI

Юлія, Омелян, Парубки

Парубки гуртом. Доброго здоров'я!

Омелян. Вітайте!

- 1 парубок стає перед ним. Ми тут до школи прийшли.

Омелян. А так, тут школа.

2 парубок показує дрючок. Ось мій оливець.

3 парубок показує луб. Ось мій папір.

4 парубок показує дошку. Ось моя книжка.

Омелян стає перед ними. А це що знов таке? Напад? Розбій? Чи жарт собі з мене робите?

Парубки. Нас тати до школи прислали.

Омелян. Ідіть і скажіть своїм татам, хай собі з таких жарти строять, як вони сами, а не з мене.

1 парубок. Скажіть їм це сами, а ми до школи прийшли. Вчіть нас! Сідають у лавках.

Омелян. Геть відси! Виносіться!

Парубки. Овва! То ви такий учитель?

Омелян. Юлечко, йди геть відси. І я піду й замкну школу. Я їм покажу, як зо мною жартувати.

Парубки заступають йому дорогу. Ні, ми вас не пустимо. Мусите нас учити! Хіба ми не дітваки?

Омелян. Геть від мене! Парубки шарпаються з ним, один хопив за полу сурдута й роздер. Омелян розлючений виймає револьвер. Геть! Бо першому з вас у лоб стрілю!

Парубки. Ой, братчики! Пістолет! Тікають хто дверима, хто вікнами.

Я В А VII

Омелян, Юлія

Юлія. От тобі й школа! От тобі школярі! Ну, чи бачив хто таку публіку? Адже це попросту розбій.

Омелян. Це орендаторська справа, бачу це добре! Але на таких речах він може карк скрутити. Я їм цього не подарую!

Я В А VIII

Ті самі, **Жандарм** входить

Жандарм. Добрий день вам!

Омелян. Доброго здоров'я!

Жандарм. Чи пан учитель?

Омелян. Так. Маю честь представитися. Новий учитель тутешній, Омелян Ткач. А це моя сестра.

Жандарм. А що ж у вас чувати.

Омелян. Та бачите, учителью. Гірке мое вчителювання. Знаєте, як то латинська приповідка каже: „Кого боги зненавиділи — зробили вчителем“.

Жандарм. Та скажіть мені, що це тут у вас? Йду дорогою й бачу: якісь парубки вікнами вискакують зі школи, з дрючками! Я аж перелякався, думав, що розбій який...

Омелян. Таже й справді недалеко від того було! Показує роздертий сурдут. Дивіться, кинулися на мене. Тільки як побачили револьвер, то тоді повтікали.

Жандарм. Але чого ж вони хотіли?

Омелян. Тутешні люди ані руш не хочуть дітей до школи посилати. Школа вже щось двадцять літ у селі, а вони її гірше бояться, як лихого. Чудеса мені розповідають про давнього вчителя, що для інспектора на показ із сусідніх сіл хлопців позичав.

Жандарм. Чув і я дещо трохи про ці практики.

Омелян. Я чоловік простий, на таких штуках не розуміюся. Почав жадати, щоби сповнювали свій обов'язок, а вони ані руш. Та ще люди може би й не упиралися, але я підозріваю, що їх тут хтось бунтує.

Жандарм. Думаєте? А хто ж би такий?

Омелян. Тут орендаторе, вони його Вовком називають...

Жандарм. Ага, ага! Як то він називається? Заглядає до книжечки. Зільберглянц! О, це відома фігура на всі гори! Я тут власне з ним нині маю невеличке діло. Так ви думаєте?..

Омелян. Я думаю, що все це його справи. Йому добре з тим, що нарід темний. Уявіть собі, визискує цих бідних бойків найбезстыднішим способом і ще видає себе за їх добродія.

Жандарм. Це ви певно про ту худобу говорите, що на вигодовок дає?

Омелян. Я тільки вчора дізнався про цю штуку. Вухам своїм вірити не хотів. І ще яке диво. Присилає до мене чоловіка, котрий хоче в нього взяти дві парі бичків на вигодовок, і каже, щоб я йому за того чоловіка ручив. Очевидно лапку на мене заставляє, втягає мене в свої лихварські справи, щоб опісля мати мене в руках.

Жандарм. Ну, і ви пристали?

Омельян. Пристав? Та я його мало за ковнір не викинув. І за те він на мене лютий! Зараз по селі вість пішла, що я жид, що з сестрою на віру живу, чорт-зна які дурниці! А нині оба з війтом сюди приходили й хотіли мене підкупити, щоб я вичеркував зо списку дітей, обов'язаних до школи. Я й на те не пристав, і ось вони мені наслали до школи парубків, та й ще в додатку мабуть підпоєних.

Юлія. Знаєте, пане, ми тут тільки четвертий день, але стільки гризоти зазнали, що й на рік би вистарчило. А після цього, що тепер сталося, то я вже не знаю, що діяти. Адже вони нас уб'ють, підпалять...

Жандарм. Не бійтеся, пані! Це так зле не буде. Коли б ми тільки дізналися, котрі то парубки були.

Омельян. Не знаю ані одного з них — перший раз їх бачив.

Жандарм. Я ще також недавно тут, мало кого знаю. Ну, але ми то якось помаленьку дійдемо. Вже ви будьте спокійні... За сценою чути гомін селян і стук кроків на ганку. Ого! Йдуть сюди! Оце добре! Зараз усе виясниться. Тихо! Бере шапку й карабін і ховається в лавку.

Я В А ІХ

Ті самі, Війт, Вольф, Товкач, Загонистий і ще кілька селян з палицями входять до школи.

Селяни. Що? Стріляти до наших дітей? А то по якому?

Вольф. Ні, того не можна дарувати! Адже він у саму голову мірив.

Війт. Пане навчителю! То ви так свій обов'язок сповняєте? Так дітей учите?

Омелян. Пане начальнику! При людях вам кажу, в кепські жарти собі зо мною заходите!

Війт. То я з вами жартую? Чекай! Щоб ти бачив, що я не жартую! Гей люди, звяжіть його й заведіть до арешту громадського! Завтра його, як розбійника відставимо під вартою до Турки. Люди зближаються до Омеляна.

Жандарм встає. Зараз! Помалу!

Всі в переляку. Ой! Шандар! Задні кидаються тікати.

Жандарм грізно. Стійте всі! Ані з місця! Хто там у сінях? Ага, Федько Зозуля! Записує. А ви як зоветеся?

Селянин. Та пане шандар! Я нічого... Я прецінь...

Жандарм. Як зоветеся?

Селянин. Та Грицько Зозуля.

Жандарм пише; до третього. А ви?

Селянин. Та я Микола Гуркало.

Жандарм. Чекайте! Я вам загуркаю! Пише. А ви—Товкач, вас знаю! Ви—Загонистий—також знайомі.

Загонистий. Та я пана шандаря в Турку возив.

Жандарм. Добре, добре, але то вам нічого не допоможе. Пише. А ви також тут, пане війте? Та й ще як комендант тому нападові?

Війт. Та, пане шандар, то не є жоден напад. То ось пан навчитель... Ну, хто таке прибаг—пістолетом дітиськам грозити.

Жандарм. То ви будете мені також ті байки розповідати? О, пане війте, кепсько буде з нами! Ви гадаєте, що я не бачив, які то дітиська були? А хто пустив обмову про пана вчителя та його сестру?

Війт. Та яку обмову? Я про ніяку обмову не знаю.

Юлія. Так? То таку коротку пам'ять маєте? О, але я вам не подарую.

Жандарм. Хай пані будуть спокійні. Вже я це візьму в свої руки. Війте, щоб ви знали що я ще нині подаю на вас рапорт до пана старости.

Війт шкробається в голову. Га, що ж робити? Як лепорт, то лепорт. Але я тут нічого не винен.

Жандарм. Так? А хто ж винен?

Війт. Сам пан навчитель винні. Від самого першого дня з громадою задираються, не по сусідськи собі поступають. Нині громада зібралася — ну, що врадили, те й зробилося.

Юлія. Чуєш, Мільку, чуєш? Не досить, що тебе кривдять, що тобі грозять, що тобі пакості роблять, ще й на тебе всю вину звалюють!

Омелян. Ну, скажіть, як це я з громадою задираюся? Що дітей кажу до школи посилати?

Війт. А ви сусідам ось не хотіли прислуги зробити, поруки дати.

Омелян. То це моя провина, що я не пішов у лапку, поставлену мені от цим паном Вовком?

Вольф. Яку лапку? Що за лапку? Чого ви від мене хочете?

Жандарм. А, і ви тут, пане Вольф? Вольф... Як то вам? Заглядає в книжечку. Ага, Зільберглянц! Так собі у куточку скромненько стали, що я вас і не запримітив. Ну, що чувати?

Вольф. Гаразд, богу дякувати.

Жандарм. Гаразд? Ну, дійсно! А що ви тут поробляєте?

Вольф. Я? В школі? Ну, як председатель місцевої ради шкільної...

Жандарм. Ага, правда! Ви в нас просвітитель! Го, го, пан Вольф! Велика риба! Ну, пане Вольф, подайте мені руку!

Вольф подає руку. Добрий рік вам!

Жандарм одною рукою стискає його руку, а другою виймає з торби кайдани й закладає йому на руку.

В о л ь ф шарпає руку. Ай! Що пан роблять?

Ж а н д а р м. Нічого, нічого! Я так тільки. А покажіть-но ще другу руку!

В о л ь ф. Як то? Що це? Я нічого не винен. За що мені пан такий стид роблять? Я на пана скаргу подам!

Ж а н д а р м строго. Руку сюди! Заковує його. Вмієте читати? Погляньте на цей папір! Показує папір. Знаєте, що це?

В о л ь ф. Ой, біда мені! Болить! Болить! Дуже мені пан стиснули! Нічого я не знаю! Нічого не розумію! Ой, лишечко!

Ж а н д а р м. Ну, ну, тихо будьте! Ша! Я ще з вами маю слово поговорити.

В о л ь ф. Ой, біда мені. Я не чую жодного слова! Болить!

Ж а н д а р м виймає нотатку. Чуєте, чи ні, що маєте бути тихо? Слухайте й відповідайте на мої питання. Знаєте Онишка Козуба?

В о л ь ф. Ой, нещастя! Онишка? Козуба? Якого Козуба? Що то за Козуб такий?

Ж а н д а р м строго. Відповідайте на моє питання! Знаєте Онишка Козуба, чи ні?

В о л ь ф. Ні, ні, ні! Ніякого Козуба не знаю. Ані Онишка, ані Прокопа, ані Олексі.

Ж а н д а р м заглядає в папір. А Йоська Шпідкопфа?

В о л ь ф. Йоська? Шпідкопфа? Гм... Ні, не знаю.

Ж а н д а р м. А Мендля Дуфта?

В о л ь ф. Що то значить? Пощо мене пан питають про якихось людей, котрих я не знаю?

Ж а н д а р м. Не знаєте? Ані Микити Туманюка, ані Гершка Люкса?

В о л ь ф. Пан з ними бачилися? Пан їх питали?

Ж а н д а р м. Війте! Пішліть по присяжного й по свідків. Мусимо зараз зробити докладний трус у пана Вольфа.

Вольф. Ай, лихо мені! Трус! Ревізію? Ой, лихо! Війт. Та присяжний ось тут близько, по дорозі, а за свідків ось сусіди можуть бути.

Вольф. По що трус? За що трус?

Жандарм. Оці всі люди, що я вас про них питав, творили шайку злодіїв. Тепер нам удалося усіх їх приловити, а вони всі згідно кажуть, що ви їх голова, що вони вам служили й усе крадене добро у вас складали.

Вольф. Ой, лихо! Пане шандар, то неправда! То брехня! Клянуся всім святим, брехня!

Жандарм. То дуже легко може бути. Але в такім разі пощо вам боятися трусу?

Вольф. Ну, але пощо вам мучитися? Щоби я так добрий рік мав, що нічого не знайдете!

Жандарм. І те може бути. Дуже може бути, що ті злодюги на вас набрехали, так само, як ви на пана вчителя і його сестру. Але мій обов'язок — зробити у вас трус.

Вольф. Ну, що ж, я не буду противитися, але кленуся вам, що я нічого не винен!

Жандарм. Це зараз покажеться. Ходімо!

Вольф. Пане шандар! Я не можу йти! Ой, лихо, як болить! Дивіться, аж руки попухли! Ви не маєте права так мене мучити!

Жандарм. Та що вам за мука? Що трохи браслети тісні?

Вольф. Ні, я не піду! Хоч мене вбийте, а не піду, поки хоч трохи не попустите!

Жандарм. Фе, пане Вольф! Стидайтеся! Із-за такої дрібниці такий вереск підіймати! Ну, нехай уже буде по вашому! Звільняє трохи наручники. Ну, досить? Легше вам? Підете тепер?

Вольф плаксиво. Ой, лихо! Що маю робити, коли бог на мене таке чудо зіслав. Ох, десь тут був мій капелюх! Крутиться по школі. Коли жандарм на хвилю відвернувся, він зриває один наручник з руки й вискакує крізь вікно.

Війт. Го, го! Наш Вовк тільки хвостом махнув!

Жандарм. Утік! Біжить до вікна з карабіном. Ага, скочив за вугло! Гей, люди! За ним! На коні, а за ним! Не дайте йому в ліс ускочити!

Люди. Е, до лісу далеко! Ми його духом догонимо! Вибігають.

Жандарм до Омеляна. Ну, це гарно! Знаєте, вже половина слідства так, як би зроблена.

Омелян. Як то?

Жандарм. Це мій спосіб. Я попустив йому навмисне. Адже ж невинний чоловік не буде отак вікном скакати. А коло пана Вовка видно дуже не ладно, коли аж на таке зважився. Втекти він не втече, а оцей його скок, то вже половина признання.

Омелян. А бачите, пане війте, що то за чоловік той ваш порадник, той предсідатель ради шкільної. І не встид вам, не ганьба такому чоловікові коритися?

Війт. Ба, пане навчителю, коли його всі боялися!

Жандарм. Боялися? А то чого?

Війт. А хто знає, чого? Казали, що в нього очі недобрі. На що погляне в недобру годину, те мусить звестися ні-на-що: худібка вгине, хата згорить, збіжжя град виб'є. А інші ще інакше говорили. За сценою крик: „Га, га! Спіймали! Ведуть! Га, га! Сюди, сюди“!

Жандарм. Ну, спіймали нашого арештанта! Ходімо на трус! Прощавайте, пані! Здорові будьте, пане вчителю!

Омелян. Бувайте здорові!

Жандарм. Пробачте, але це наш обов'язок, наша служба! Ану, пане війте! До роботи!

Оба з війтом виходять. Омелян обіймає Юлію.

Заслона спадає.

ДІЯ ТРЕТЯ

Декорація та сама, що в першій дії. Рано.

Я В А І

Омелян, Товкач і Загонистий носять лавки зі школи й уставляють на подвір'ї

Омелян дає порядок. Ось тут! Ось тут! При-суньте ближче! Це вже остання?

Товкач. Та вже.

Омелян. От бачите! Робота невелика, а все таки для екзамену ліпше буде.

Загонистий. Ну, та певно. Там і для дітей задуха, а ще як старші посходяться.

Омелян. Ще тільки таблицю винесіть.

Товкач. Я зараз. Іде в школу й по хвилі несе таблицю. Тільки де ми її поставимо?

Омелян. А ось на стовпі кілок, а там наверху я прибав двома гвіздками ремінець. Тут її повісимо.

Товкач. А справді, тут добре буде! Вішає таблицю. А ви, куме, біжіть по столики!

Омелян. Коли б тільки нам дощ нашого екзамену не попсував. Щось Магура ніби хмуриється.

Загонистий. Е, ні. Буде гарно. Дивіться, пара вгору йде. Підбереться. Йде в школу.

Омелян. А як гадаєте, багато господарів прийде на екзамен?

Товкач радісно. Е, пане навчителю! Я гадаю, що ціле село прийде! Всі з ким тільки здиблешся, ні про що більше не говорять, як тільки про екзамен.

Омелян. Як так? Чому?

Товкач. Ну, дивіться! Адже ж у нас уже більш двадцяти літ школа. Зразу нас били та мучили, щоб ми школу закладали. Добре. Ми заложили. Тоді нас обдерли до сорочки на будову. Добре, ми збудували. Тоді показалося раптом, що для нашої школи нема вчителя й вона три роки стояла пусто. А врешті надали вчителя, той жив у нас 15 літ і нічого не вчив. Сам орендаторові вислугувався, на людей скарги писав, а прийшлося що, до чого, як бувало пан шпектор на оглядини приїде, то з сусіднього села хлопців позичав. А такого екзамену, як ви оце нині робите, ми ще зроду не бачили.

Омелян. Ну, та екзамен нічого такого великого не є. Не те головне, що на екзамени, а те, що за весь рік діти вчаться.

Тим часом **Загонистий** вийшов зі столиком і ставить його близь стовпа на подвір'ї, прислухаючися розмові.

Загонистий. Ні, пане навчителю! Ви вже нічого не кажіть. Три роки ви в нашій селі вчите, й ми хоч темні та неписьменні, а не бійтеся, також дещо розуміємо й добре бачимо, що робите й як ви робите. Ми добре бачимо, скільки наші діти за ті два роки скористали.

Омелян. Я дуже радий, що ви це бачите. Це прецінь мій обов'язок, щоб діти зі школи туманами не виходили.

Товкач. Е, ба! Обов'язок! А чому ж не кожний вчитель розуміє цей обов'язок так, як ви?

Омелян. Не моя річ судити інших, любі мої. Я так розумію, і досить мені.

Товкач. Знаєте, пане навчителю, що нам ще й досі стидно, коли собі пригадаємо, як ми вас прийняли. Як то нас було засліпило!

Омелян. Ну, що вже про те згадувати! Минулося.

Загонистий. Ой, не було би це так швидко минулося, як би нам Вовка не були з села взяли.

Омелян. І не знаєте, де він?

Товкач. Та кажуть, що в тюрмі сидить.

Загонистий. А інші кажуть, що щось трохи сидів, а потім викрутився.

Товкач. Е, говоріть, куме! Викрутився! Та як би викрутився, то вернувся би в село.

Загонистий. Та його жінка щось таке бомкала. „Мій Вольцьо — каже — не в тюрмі. Він у Бориславі, якийсь там інтерес має.“

Омелян. Ну, коли так, то певно незадовго будемо мати ту радість, що його знов у себе побачимо.

Товкач. Е, може йому там десь і без нас голову скрутить.

Омелян. Але розкажіть мені докладно, як це сталося, що ви до інспектора ходили?

Загонистий. Та попросту. Недавно були ми в Турці — я, кум ось та вїйт. Вїйт пішов до староства. Вертає таї каже: чуєте, сусіди, пан шпектор із Дрогобича приїхав, є тут. А мені немов щось блисло в голові. Ей — кажу — кумове! Ходімо до нього! Чого? — питають. — Як то — кажу — чого? Адже три роки, як нам надали нового вчителя, а ще в нас ані разу не були. Оце в четвер у нас екзамен, — запросимо й пана шпектора, хай приїде подивитися та послухати.

Товкач. А ми, довго радивши, взяли та й пішли.

Омелян. І що ж? Як вас прийняв?

Товкач. Та що, ховай боже! Ладно. Говорив так по людськи, делікатно.

Омелян. О, він дуже делікатний!

Загонистий. Розпитував про вас, як живете, як з громадою поводитися, як учите?

Товкач. Чи ми задоволені вами? Розуміється, ми один наперед другого вас вихвалювали.

Загонистий. Видно було по нім, що йому це дуже подобалося. Все потакував, аж нам слова піддавав.

Товкач. Дуже чемний та людяний пан! — Конечно — каже — приїду до вас на екзамен. Аби там не знати що, то приїду.

Омелян. Га, про мене може приїжджати й кожного дня.

Я В А II

Ті самі й **Юлія** виходить зі школи, з платком на голові й засуканими рукавами, з ножом у руці. Чула останні слова

Юлія. А про мене не може! Та я зовсім пропала би, як би так частіше прийшлося для нього гостину готувати.

Товкач. А ви, панночко, не дуже мучтеся! Хоч то ніби великий пан — пан шпектор! Ну, але ж він бідному навчителеві в селі в горах не подивується.

Юлія через перелаз входить до городця, рве ярину, ріже городину і говорить. Не подивується? Може й не подивується, але мені самій неприємно. Побачивши Пасічну, що здалека надходить. А, ось моя сусідка! Ось моя помічниця! Ну, гарно, що ви приходите, Пасічна, а то я зовсім не можу собі ради дати!

Я В А III

Ті самі й **Пасічна** несе щось у фартусі

Пасічна до Юлії. Ей, панночко! Та що ж би то було, щоби я не прийшла вас у таким ділі порятун-

вати. Та ви даруйте, що я трошки припізнилася. Знаєте, як то при господарстві. То одне, то друге. Ба худоба, ба слуга, ба це, ба те...

Юлія. Та спасибі вам, що хоч тепер приходите!

Пасічна. Я вам тут дещо принесла, може придасться.

Юлія. О, спасибі вам! Та ходімо до хати! Там у мене в кухні горить. Ходіть! Обі відходять до хати.

Я В А ІV

Омелян, Товкач, Загонистий; оба селяни сидять у лавках, курячи люльки

Товкач. І чому чоловік ще раз не може бути молодий, щоб міг отак у лавку засісти та за книжку взятися?

Загонистий. Я хоч старий, але як чую, коли мої малі читають та розповідають, що їх у школі вчили, то й мене самого охота зносить на старість за книжку засісти.

Товкач. Як би так можна, то гадаєте, що я би цього не зробив?

Омелян. А чому ж би не можна? Ось чекайте, тепер мої перші школярі вже виходять із клас, то ми по вакаціях заведемо з ними недільну школу. То там будуть могли й старші приходити і вчитися.

Загонистий. Ей, чи це правда?

Омелян. А вже ж що не жарт.

Загонистий. Та я не знаю, ми вас озолотимо за вашу роботу, за ваше добре серце.

Товкач. То-то й є, куме! Добре серце, то ґрунт. Інший робить, і видно, що силується добре робити, та що: як йому та робота з душі, з серця не пливе, то все воно якось так виходить, як не ївши танцювати.

Ті самі, **Війт** і **купа парубків** і **дітей** втягають з криком і гамором до половини на сцену віз із купою смеречини

Війт. Ну, гов! Та куди тут далі! Дайте спокій! Хай віз тут стоїть, бо не буде куди рушитися!

Омелян. А це що, пане начальнику?

Війт з люлькою в зубах. **Говорить:** що? Наперлася хлопчівня: дозвольте та й дозвольте, пане начальнику, на громадській толоці смерічок нарубати та на нинішній аґзамент школу обмаїти! Ну, та я смерічок не бороню. До парубків. Ну хлопці! Маєте маїти, то звивайтеся швидко!

Парубки. Ми зараз, пане начальнику! Тільки чи пан навчитель дозволяє?

Омелян. Та що вже з вами маю робити? Маїть!

Парубки, діти і старші носять з воза смерічки і втикають їх у землю попід школу, обтикають ганок, вікна і т. д.

1 парубок в заклопотанні підступає до Омеляна. **Пане навчителю!**

Омелян. А що тобі, Максиме?

1 парубок. У нас от, від парубоцтва, є до вас іще одна просьба.

Омелян. А то яка?

1 парубок. Та... Ми маємо маленький довжок.

Омелян. Довжок? У кого?

1 парубок. Ба, та у вас.

Омелян. У мене? Не тямлю, щоб я що у вас позичав.

1 парубок. А ні! То не такий довжок. Ми у вас... І не то щоб позичили. А знаєте, тоді, коли ми вам у школі таку субернацію зробили... Ви були такі добрі, що за нами просили. А ми... тямите, ми тоді шарпаючися з вами, сурдуд вам роздерли.

Омелян. Нічого цього не пам'ятаю.

1 парубок. Та... може ви й не тямите, але ваш сурдут тямить. Бере за полу. Адить, ось іще видно, де був роздертий, латка є.

Омелян зворушений. Ну... ну, то чого ж вам ще треба?

1 парубок. Та знаєте... тота латка в нас як гріх на сумлінні. То ви... не прогнівайтесь, пане навчителю... Ми не хочемо вас образити! Це ми зложилися і... і... і... Біжить до воза і приносить звиток. Ось вам нове убрання!

Омелян. Хлопці! Що це ви зі мною робите! Де ж це видано?

1 парубок. Пане навчителю! Не робіть нам того! Прийміть від нас цей дарунок. Ми вас полюбили, як рідного тата...

Парубки й діти обступають. Так! Так!

Війт. Пане навчителю! І я до них приєднуюся. Хай це буде наша відплата за ті прикrostі, яких ви в нас зазнали.

Омелян обнімає їх одного по однім. Браття мої! Діти! І хай же мені тепер хто скаже, що наш нарід невдячний! Що не варто для нього працювати і навіть життя своє для його добра віддати!

Я В А VI

Ті самі й **Вольф** входить звільна, озираючися

Вольф. Ну! Добрий день!

Всі. А! Наш Вовк!

Війт. Доброго здоров'я! О, давно невидані гості! А ви відки, пане Вовк? Де так довго гостювали?

Вольф. Так собі! Всюди був. Гешефти були.

Війт. А давно до нас загостили?

Вольф. Та от власне тепер приїхав. А бачучи зі шляху, що тут вас така купа, я зацікавився та й прийшов. Вітаю вас з празником!

Омелян. Дякую.

Вольф. А, пан навчитель! Ну, як живеться?

Омелян. Так собі. Гірше бувало.

Вольф оглядається. Та що тут, жените когось чи віддаєте замож?

Війт. Та де там! Нині, пане Вовк, агзамент у нас. Пан навчитель так нам гарно дітей учать, що диво. Незадовго вся громада тут на агзамент зіїдеться, то ми загадали робити його на дворі, а не в хаті.

Вольф. А це вільно?

Омелян. А хіба заказано?

Вольф. Я не знаю, але я про таке ніколи не чував.

Омелян. Е, ви може й про таке не чували, щоб хлопи взагалі читати, писати знали. Та що діяти, пане Вовк, треба й до цього привикати.

Вольф. Ну що ж, якось привикнемо! А в мене до вас маленьке діло, пане навчителю.

Омелян. У вас до мене?

Вольф. Не бійтеся! То не жодна порука! Я вчора в Турці бачився з паном інспектором. Говорив з ним про всякі речі. Він і про вас згадав і просив мене передати вам оцей білет. Добуває з портфеля й дає білет у конверті.

Омелян. Ну, дивних листоносів вибирає собі пан інспектор.

Вольф. Почтаря не було, а він казав, що діло пильне.

Омелян розпечатує й читає. От тобі й на! Юльцю! Юльцю! А ходи-но сюди!

Я В А VII

Ті самі й **Юлія** виходить із дому

Юлія. Чи ти мене кликав?

Омелян. А так! Дивись білет від пана інспектора.

Юлія. Білет? А що він пише?

Омелян. Дуже перепрошує, що не може нині прийти до нас на екзамен, бо перешкоджений.

Війт і селяни. Овва! То шкода!

Юлія. Ба, а для кого ж я з обідом лагоджуся? І стільки заходу!

Омелян. Ну, сестричко, дарма! Якось ми тому обідові дамо раду. А заходи так само, як соус — задармо.

Юлія. Добре тобі жартувати, але я ніг і рук собі не чую.

Омелян. Ну, Юлечко, я тобі тому не винен. Хіба схочеш пана інспектора в суд про відшкодування подати. Та й то не виграєш, бо він у тебе обіду не замовляв.

Юлія нетерпеливо. Ну, пішов уже торочити! А мені ніколи й слухати!

Я В А VIII

Ті самі без Юлії

Омелян. Ну, що ж, люди добрі. Коли пан інспектор на нас не ласкав, то може б ми могли зачинати екзамен?

Війт. Та що ж, діти всі тут. А ми раді послухати.

Вольф. А мені дозволите?

Омелян. Що ж, кожному вільно, то чому ж би й вам не було вільно? Слухайте. Ну, діти, сідайте в лавки!

Хлопці й дівчата сідають у лавки й розкладають книжки,
зошити й т. і.

Я В А IX

Ті самі, **Хоростіль** у блузі й полотнянім плащі з коробкою через плечі

Хоростіль. Доброго вам здоров'я, люди добрі! Всі. Вітайте, вітайте!

Омельян. А, Хоростіль! Здоров був, Іване! Цілуються.

Війт до Товкача. Куме! Це той самий, тямите?— що тоді так нас був перестрашив.

Товкач. Ой, ой! Чарівник! Той, що з гадиною...

Хоростіль. А, панове господарі! Ми вже колись бачилися! Стискає їм руки. Товкач зі страхом. Я гадаю, що ви не гніваєтеся на мене за тодішній жарт?

Товкач. Ой, панцю! Я від вашого жарту тоді мало не розхорувався.

Хоростіль. Ба, люди! А ви зі мною також не дуже чемно хотіли жартувати. Ну, але хай це з тим часом іде! Чи як ви кажете?

Війт. Та ми на пана не гнівні. Нам потім пан навчитель розповів про вас. Ну, що вже це й згадувати!

Хоростіль. Оце й найліпше! Ну, але що це у вас, празник якийсь нині?

Війт. Та таки так, що празник. Агзамент. То в нас рідка річ.

Хоростіль. А, коли так, то дуже добре! І я послухаю.

Війт. Просимо, просимо!

Хоростіль. Ну, а як же тобі, Омельку, ведеться? Давно ми бачилися! Як твоє здоров'я?

Омельян кашляє. Та так, посередині. Працюю, то й не маю часу думати про здоров'я. А тутешнє повітря, братіку, то половина здоров'я.

Війт. О, в нас повітря славне!

Хоростіль. А що ж сестра? Здорова!

Омельян. Спасибі, здорова.

Хоростіль. А що? Все ще не може привикнути до цих гір?

Омельян. Ні, привикає потрохи!

Хоростіль розчарований. Та-а-ак? А, та ось і вона! Йде напротив Юлії.

Хоростіль. Добрий день вам, пані! Здорові були.

Юлія. А, пан Хоростіль! Подає руку. От рідкий гість!

Хоростіль. Коли б тільки впору!

Юлія. А то чому? Сама пора. Бачите, в нас сьогодні екзамен. А ви знов зі своїм природництвом? Певно, знов якусь вужаку в коробці маєте?

Хоростіль. Ні! Пару рослин, кільканадцять родів хрущів...

Юлія. Ну, надіюся, що цим разом побудете в нас пару день. Та про це нема що й говорити. Ми вас не пустимо.

Хоростіль. Що ж, коли так, то буду вашим невольником. А хрущі збирати пустите?

Юлія. І сами з Омельком та з вами разом підемо. В нас є дуже гарні. Там за закрутом смереки рубають, то я колись на стятих смереках дуже гарні хрущі бачила. Такі великі з довгими рогами.

Хоростіль. От цікаво. Зараз першу екскурсію туди зробимо.

Омельян. А знаєш, братіку, яка нам неприємна пригода лучилася? Обіцявся був до нас на екзамен пан інспектор, і власне перед хвилиною дістаємо від нього білет, що не може прийти.

Хоростіль. А, так! Там у Турці нині якийсь бенкет—на честь старости, чи що. Це вже й йому не випадало виїздити. Але знаєш, я вчора бачився з ним у Турці. Балакали. І про тебе розмова була Омелян. Про мене? А то яка?

Хоростіль. Я аж уха свої забув. Пан інспектор. так тебе хвалив, так хвалив! Це, каже, найліпша в нас учительська сила в цілім окрузі.

Юлія. Ну, це певно знову якийсь клопіт буде.
Хоростіль. Що? А то для чого?

Юлія. Чую вже, що ця похвала для Омеляка не добром пахне.

Омелян. Але ж, Юлечко! Як же можна так говорити? Ми повинні тішитися.

Юлія. Ну, то тішся, коли маєш охоту.

Хоростіль. Я там невеликий знавець тайників людської душі, але не можу сказати, щоб у розмові інспектора було щось нещирого. Ще як би я був учителем, його підвладним—ну. А то я відразу представився йому як укінчений юрист і доктор прав, то пан інспектор відразу став сердечний...

Юлія. Е, коли ви така велика риба, то дозвольте й нам зложити вам побажання. Юлія й Омелян стискають йому руку.

Хоростіль. Ну, що там! Ми старі знайомі, то можемо обійтися без цих церемоній. Ну, Омельку! Твої школярі чекають, починайте екзамен!

Омелян. А й справді, маєш рацію. Стає перед лавками. Ну, діти. Нині в нас празничний день. Мої перші школярі виходять зі школи. От тут при їх татах і мамах можу сказати, що не жаль мені цієї роботи, того часу, що ми разом провели в школі. Правда, скупенька моя наука. Сами початки. З того ще людина мудрою не буде. Але я старався подати вам спосіб, як собі далі радити, як далі вчитися. Бо вчитися, діти мої любі, треба й далше, раз-у-раз, увесь вік. А тепер, приступимо до діла. До першого хлопця. Ну, Андрію, зачнемо від рахунків. Скажи мені, як тобі тато дасть 25 горіхів, а мама до того додасть іще п'ять, то скільки будеш мати разом?

1 хлопець. Пів копи.

Омелян. То значить скільки?

1 хлопець. Та тридцять.

Омелян. А як тебе брат попросить, щоб ти йому дав 12, то скільки тобі лишиться?

1 хлопець. 18.

Омелян. А як до тебе прийдуть іще Михайло і Сень і Олекса і скажуть: поділи нас тими горами всіх по рівній часті?

1 хлопець. Ба, а то як? Щоб мені нічого не лишилося?

Омелян. Ну, ні. І собі лиши.

1 хлопець подумавши. То я їм дам по 7, а собі лишу 9.

Усі сміються. Чи бач, як мудро поділив! Не треба й Саламона.

Омелян. Ну, а як би вони хотіли по 8?

1 хлопець. Е, то моя кривда буде, бо мені лишиться лише 6.

Омелян. Добре. Ну, а тепер прочитай нам дещо. Розгортає буквар. Оце!

1 хлопець. Що є на землі, в землі і під землею? Живемо на землі. На землі бачимо, села й міста, потоки, ріки і стави, поля, сіножаті й ліси, рівнини, долини й гори. Всюди на землі живуть люди, звірята й рослини. В землі є вода, сіль, нафта, залізо, глина пісок і каміння.

Омелян. Ну, досить. Сідай! До другого хлопця. А тепер ти, Олексо, скажи мені, що таке читав Андрій.

2 хлопець. Та про землю, що є на ній, і в ній.

Омелян. Візьми книжку! Розповідай мені докладно, що там написано.

2 хлопець. Живемо на землі. Не все, що живе, живе на землі. Риби живуть у воді, птахи в повітрі. На землі бачимо села й міста. Я ще міста ніякого не бачив, але сел бачив кілька: Довге, Красне, Висіцьке.

Омелян. А що ж то таке — село?

2 хлопець. То так багато хат, stodіл, стаєнь, оборогів, при хатах садки, річка, посеред них іде дорога, й школа,—і це називається село.

Омелян. Ну, а що ж то таке місто?

2 хлопець. Та й там є хати, але кажуть, такі великі, муровані. В містах є фабрики і заводи, в яких працює багато робітників.

Омелян. Ну, а що ж там далі в книжці?

2 хлопець... Потоки, ріки і стави. Потоків у нас у горах багато. То така маленька вода, біжить по камінню, і з яру збігає до ріки. А ставу я ще не бачив. У нас у горах нема ставів.

Омелян. Які ріки є на землі?

2 хлопець. Багато їх!

Омелян. Ну, а ти про які чував?

2 хлопець. Найбільшою рікою на Україні є Дніпро, потім Дністер. Він геть там на долах збігається зо Стриєм. А є ще, кажуть, велика ріка Дунай.

Омелян. Ну, а що ж то таке стави?

2 хлопець. Та то так роблять: як є потічок або річка не дуже велика, а пливе широкою долиною і не високо й має береги, то возьмуть і півперек долини поставлять таку гать із дерева, глини, каміння й зіпруть ту воду й вона залле дно долини і так стоїть, тільки верхом витікає.

Омелян. А на що ж то таке роблять?

2 хлопець. Ну, та вода млин жене, а в ставі рибу держать.

Омелян. Добре. Можеш сідати. Хлопець сідає. А тепер...

Я В А ХІ

Ті самі й Соцький

Соцький входить. Доброго здоров'я!
Всі. Вітайте!

Омелян. Що там таке?

Соцький. Тут до пана вчителя письмо, розпорядження з шкільної ради. Ось тут, прошу розписатися. Омелян підписує в книзі. Так. Дякую. Відходить, кланяючися.

Я В А XII

Ті самі без соцького, Юлія й Хоростіль збігають із ганку й наближаються до Омеляна. Цей поквапно розгортає листа, читає, хитається на ногах і сідає на лавці.

Юлія. Омельку! А тобі що? Що це таке?

Хоростіль. Він поблід як стіна! Бере за руку. Рука зимна! Омеляне! Що це?

Омелян важко дихаючи, добував хустку й тулить до уст, а другою рукою хапається за груди — по хвилі кашляє й опускає руку з хусткою. Юлія заглянула на хустку і скрикнула.

Юлія. Ой, господи! Кров! Омельку, ти слабкий! Що тобі?

Омелян глухим голосом. Нічого, нічого! Вже легше! Вже пройшло! Встає і знов сідає.

Хоростіль. Ви б, панно Юліє, принесли йому води, шепче, й оцту трошки долийте! Юлія відходить.

Омелян. Нічого, нічого! Це так було, хвиля така. Ну, діти, будемо далі.

Хоростіль. О, ні, брате! Цього не можна. В тебе кров з горла показалася, тепер тобі треба супокою, відпочинку. Я не дозволю, щоб ти себе без часу губив.

Омелян. Але ж мені нічогоісінько не сталося...

Війт. Ні, пане навчителю! Коли вам таке трапилося, то ми вже вам дякуємо. Та й так ми бачили, як наші діти гарно відповідали. Буде нам на тепер.

Омелян. Але ж ні, ні! Будемо кінчати! Встає — знов хитається і знов сідає.

Юлія входить. На, братчику! Випий води, освіжишся трохи! Омелян п'є. І що це таке? Пане Іване, а погляньте но, що це він за письмо дістав!

Омельян держить письмо в руці. Ні, брате, чекай! Піднімається з лавки, опертий на Хоростіля й Юлію. Пане начальнику, панове громадо, і ви діти! Слухайте, яка мене ласка спіткала нині, підчас вашого першого екзамену!

Всі. Та що таке? Що?

Омельян. Ласка! Велика й незаслужена. Ось на, читай!

Хоростіль читає голосно. „З огляду на ваші заслуги коло розвою школи народньої, на ваш талант педагогічний і на ваше уміння кермувати школою поручається вам засновання й дальше ведення школи в Волосатім, з підвищеною пенсією і всякими добродійствами.“

Юлія. Ах, значить аванс!

Омельян. І дев'яте перенесення.

Хоростіль. Та й ще до Волосатого. Ти знаєш, що це таке Волосате?

Омельян. Чував про нього, чував.

Юлія. Що таке, що?

Хоростіль. Крайнє село під самою угорською границею, в недоступних горах, без тракту, без комунікації. Що відносини там, коли можна, ще дикіші від тих, які ви тут застали, про це нема що й говорити. Більше як десять літ уже власті заходилися, щоб там заснувати школу — годі та й годі. Врешті вислано військову езекуцію й якомсь з тяжкою бідою школу збудовано. Та що з того, вже п'ять літ, як у ній шинок міститься, бо ніякий учитель не хотів там подаватися.

Юлія. І це тебе, слабого, туди переносять! І ще пишуть, мов на сміх, що це роблять, признаючи твої заслуги! Що ж це значить? Що про те думати? Адже ж ти не витримаєш самої дороги в цю пустиню! Ні, я на це не дозволю! Я зараз до ради шкільної пишу. Адже ж це вбивство, не аванс!

Товкач. Ми вас не пустимо! Ми всі підемо до пана шпектора за вами просити.

Війт. Так, так! Ми від громади за вами просьбу подамо!

Омелян. Братчики мої! Робіть, що знаєте, але я не думаю, щоб мені це щось допомогло. Добре чую, що лиха доля висить наді мною!

Юлія. Ні, брате! Не трать надії. Я тебе не покину.

Хоростіль. А я хіба такий уже далекий тобі, щоб ти й на мою поміч не міг числити?

Юлія. Люди добрі! Прошу вас! Він тепер трохи недужий... Будьте ласкаві, розійдіться. Йому треба спокою.

Люди мовчки й сумно розходяться.

Вольф підходить до Омеляна. Ну, пане навчителю! Що вам таке? Може вам доктора треба?

Омелян. Від вас мені нічого не треба!

Вольф. Як то нічого не треба? Ви мною не гордуйте! Не бійтеся, я не такий! Я злого не пам'ятаю!

Омелян. Чоловіче! Не муч мене! Нічого від тебе не хочу, дай мені спокій!

Вольф киває головою. Все однакий! Все впертий українець! А чи я вам не казав зараз на початку, що у вас занадто слабкі зуби, щоб мене згризти? Га? А можна було без того всього обійтися й жити собі спокійно. Ви сами не хотіли, на себе самого й нарікайте! Прощайте! Доторкається рукою капелюха й гордо відходить.

Я В А XIII

Омелян, Юлія, Хоростіль

Омелян. Чи бач! Гадина! Вкусила, ще й на-сміхається! Ще й благородного Самарянина хоче вдавати!

Юлія. Ходи, Мілечку! Ми тебе підведемо. Ходи до школи та положися.

Омелян. Ні, сестрице! Мені вже ліпше! Дивись, я вже можу йти. Йде спертий на Юлію й Хоростіля й сідає на ганку. Ось тут посиджу. Тут ліпше. Та ти, Юлечко, не бійся, це ще нічого такого страшного нема.

Юлія глядить на нього. От тобі життя! От тобі аванс! От тобі працєю, посвячайся, дослугуйся! О, я це передбачувала, серце моє говорило мені, що панська ласка не добром для нас пахне. Плаче. Братіку мій, братіку! І що ж нам тепер робити? Адже я з самої турботи за твоє здоров'я й сама занедужаю.

Омелян. Але ж, Юлечко! Що ти говориш!

Хоростіль. Панно Юліє! Гамуйтеся! І як вам не сором своїм плачем, своїми словами ще додавати болю братові? Адже ж бачите, що ваші сльози його ще гірше мучать!

Юлія витирає сльози. Коли мені жаль! Страшений жаль. До всього світу й до нашої долі. Адже ж обоє з братом працюємо чесно, ненастанно, сповняємо все, що нам велить обов'язок, всю душу вкладаємо в свою працю, — а за це ось яка нам нагорода! І весь вік отак: немов на хвиличку всміхнеться доля, немов виходить так, що наша щира праця зачинає приносити плоди, — аж тут на тобі! Мов іронія якась, мов насміх злої долі! Якась незрима рука одним замахом усе нищить, усе перевертає й валить, що ми збудували, і спихає нас знов у долину, заставляє знов зачинати наново.

Хоростіль. Ну, пані, це ви трохи пересаджуєте. Адже ж тепер брат ваш одержав похвалу за свою працю, одержав місце з ліпшою пенсією.

Омелян. Ой, брате! Бачу я добре, що значить цей аванс. Якимсь темним силам не сподобалося те, що я тут роблю й постаралися, щоб мене усунути. Я чую добре, тут я, проламавши перший лід,

здобувши собі довір'я людей, міг би був зробити чимало доброго. А там... зачинати наново... боротися... ні, чую добре, що мені не стане сили.

Хоростіль. В таких разі одна тільки для тебе рада: покинь учительство.

Омелян. Покинь учительство! Легко тобі сказати. Та хіба ж я можу це вчинити? Адже я й без хвороби згину, коли покину свою працю. Знаєш, Іване, дало мені це вчительство стільки клопотів і гризоти, підкопало моє здоров'я, пожерло мій молодий вік,— а проте чую добре, що зжився з ним, зрісся з ним усіми своїми думками, і без нього мусів би згинуть, як риба без води.

Хоростіль. А я думаю, що й це в тебе перепада, нерви. Певна річ, тобі хочеться працювати, ти втягнувся в цю шлію й не можеш подумати про життя без неї. Але мені здається, що можна придумати й іншу позитивну працю.

Омелян. Яку? До якої праці я здібний?

Хоростіль. Ну, тепер я би по совісті не радив тобі до жодної братися, поки не поздоровшаєш. Тепер тобі треба спокою, вигоди й свіжого повітря.

Омелян. Ну, вакації... за той час може поправляюся.

Хоростіль. Бажаю зі щирої душі! Та тільки те лихо, що як тебе перенесли до Волосатого, то швидко скажуть відси забиратися. А в Волосаті тобі тепер ніяким світом їхати неможна.

Юлія. Та я йому й подумати про це не дам!

Омелян. Ба, а куди ж нам подітися? Наша власна вілла, з жалісним усміхом, ще не готова.

Хоростіль. Я вас забираю до себе. Пару день пробудемо ще тут разом, а потім і не говоріть нічого — поїдемо на моє господарство.

Омелян. Спасибі тобі, брате, за добре серце! Але я не знаю, як воно буде? Ти знаєш...

Хоростіль. Нічого не знаю і знати не хочу. Це діло рішене. Їдете до мене й живете доти, доки ти зовсім не виздоровієш.

Омелян. Е, то може буде довга гостина.

Хоростіль. Це вже твоя річ. Виздоровлюй як найшвидче — от тобі моє крайнє слово. А впрочім вибачай! Тут ще одна інстанція мусить сказати своє слово.

Юлія. А то хто?

Хоростіль. Видно, що, пані, почуваетесь сами до того, що за вами черга.

Юлія. Не розумію, що я тут можу сказати, окрім подякувати вам сердечно за вашу добру волю.

Хоростіль. А забули, пані, своє слово, що ви мені дали ось тут на тім ґанку, перед трьома роками?

Юлія. Яке слово?

Хоростіль. Як бачу, забудько з вас, панно Юліє! Мушу вам пригадати. Ви казали: „Їдьте до Львова, кінчіть університет, робіть екзамени.“

Юлія. Ну так, це я сказала, й тішить мене, що ви мене послухали. Здається, ви й сами того не жалуете.

Хоростіль. Так, пані, не жалую. А знаєте чому? Тому, що все те робив для вас, робив у тій солодкій надії, що осягнувши свою ціль, здобувши собі незалежне становище, або хоч можливість дійти до нього, я зможу сміло стати перед вами і сказати вам: панно Юліє, я вас люблю, щиро, гаряче, надо все на світі! Я знаю, що й ви для мене не зовсім байдужні. Будьте моєю!

Юлія. Що ж, пане Хоростіль! Це все дуже гарно, та здається, що ви запізно приходите.

Хоростіль. Як то запізно? Ви полюбили другого? Не любите мене?

Юлія. Ні, я не про те... Але бачите сами, брат тяжко недужий. Як же ж мені, що йому так багато

завдячую, думати тепер про своє щастя, покидати його слабого та безпомічного?

Хоростіль. Але я думаю, що власне з огляду на слабкість брата, на потребу для нього вигоди, спокою й довшого відпочинку ви повинні прийняти моє пропозиція. А впрочім це ж залежати буде тільки від вашого брата, щоб він покинув у таких разі вчительство й лишився при нас, допомагав нам у спільній роботі, допомагав боротися з людською кривдою.

Юлія. Брат на це не пристане.

Хоростіль. Брат? Омельку, невже ти мав би стати на перепоні здійсненню моїх найсвятіших надій?

Омельян подає йому руку. Братіку мій! Всім серцем бажаю тобі щастя. Нехай Юлія сама тобі скаже, чи я їй давно не говорив, щоб не загірбала зо мною свого віку молодого, щоб ішла за поривом свого серця. Адже ж я давно бачив, що ви любите одне одного.

Хоростіль. Але ж вона й тепер не хоче тебе покинути, і я того не жадаю. Значить, підеш до нас жити? Покинеш вчительство?

Омельян. Слухай, Іване! Пощо нам забігати в будуще? Будьмо задоволені тим, що дає теперішня хвиля. Подайте собі руки! Юлія подає руку Хоростілеві, котрий гаряче цілує її. От так! Вірте мені, з душі, з серця благословляю цюхвилю. Вона сповняє мої гарячі, давні бажання. А коли ви такі добрі й хочете прийняти до себе такого інваліда, як я...

Витирає сльози.

Юлія й Хоростіль кидаються в його обійми. Братіку! Як же ж ти можеш так говорити? Ти для нас будеш батьком, радником!

Омельян. Ну, ну, досить того! Значить, усе в порядку. Юлечко, пора до обіду. Я голодний.

Хоростіль. Е, панно Юліє! Омелько голодний!
Має апетит! Значить, з його здоров'ям не так іще
погано. Ну, та ми швидко лікаря спровадимо. А те-
пер ходіть, я вам поможу стіл накривати! Обое відхо-
дять до середини.

Я В А XIV

О м е л я н сам. Любі мої! Щирі душі! Золоті серця!
Благословляю тебе, нинішня хвиле! Благословляю
тебе, моє нещастя, моя недуго, ти що гадюкою під-
повзаєш до серця, ворущишся в грудях, підточуєш—
чую уста твоє—звільна та ненастанно підточуєш
корінь життя! Благословляю вас, бо ви допо-
могли мені звести до купи отих двоє людей, дорож-
их для мене над усе на світі. Що мені власне
життя! Рік муки більше чи менше! Нема чим так
дуже дорожити. Щоб тільки ви були щасливі!
А я... я таки піду до Волосатого!

Заслона спадає.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

РУХ

ПРАВЛІННЯ Й ГУРТОВА КОМОРА

Харків, вул. 1-го Травня, 10/11. Телефон 29-84

О. КОБИЛЯНСЬКА ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ

Окладинки худ. Я. Фартуха. З порт. авторки до кожн. тому.

ОПОВІДАННЯ

ЦІНА

Коп.

Том I. О. Кобилянська. (Критичний нарис)

1. **Покора.** (Жебрачка.—Що я любив.—Мати божа.—У св. Івана.—Час.—Він і вона.—Аристократка.—Битва.—Impromptu phantasie.—Мужик.—Банк рустикальний).—2. До світла. (Valse melancolique.—Рожі. Акорди. Поети. На полях.—Під голим небом.—Там зорі пробивались.—Сумно колишуться сосни.—Балаканина про українську жінку.—Сліпець.—Через море.—За готар.—Мої лілії.—Думи старика).—Додатки: Де-що про ідею жіночого руху реферат)—Уваги. — —

Том II. Оповідання. (Природа.—Некультурна.—Ідея.—Хрест.—В домах.—Віщуни.—Весняний акорд.—В-осени.—Старі батьки.—Місяць.—Юда.—Назустріч долі.—Лист засудженого вояка.—Лісова мати.—Сниться.—Василка.—Вовчиха.—Огрівай, сонце.—Але господь мовчить).—Угаги — —

ПОВІСТІ

Том III. Царівна.—404 стор.	2	—
" IV. Людина. Ювілейне видання з автобіографією. 176 стор.	1	—
	В оправі	1 40
" V. Земля	—	—
" VI. Ніоба.	—	—
" VII. В неділю рано зілля копала.—240 стор.	1	25
" VIII. Через кладку	—	—
" IX. За ситуаціями.—200 стор.	1	10
" X. Апостол.—(Уваги до т. III—X)	—	—

31.812

Ф $\frac{I}{y-923}$

КООПЕРАТИВНЕ
ВИДАВНИЦТВО

Р У Х

Харків, вул. 1-го Травня, 10/11

Тел. № 29-84

31.812

$\Phi \frac{1}{25-923}$

